

Шановні друзі!

Цей посібник створено в рамках регіональної програми підготовки тренерів для мережі випускників Міжнародної навчальної програми з прав людини Equitas з Центральної та Східної Європи та Центральної Азії.

Під час розробки та проведення тренінгу "Ми це можемо: права людини та механізми їх захисту", ми вчилися разом із Вами. Даний посібник є лише спробою поділитись частиною нашого досвіду, в тому числі, досвіду із підготовки та проведення освітніх заходів із прав людини.

Сподіваємося, що участь у тренінгу допоможе Вам зорієнтуватися у нашому складному світі і знайти відповіді на виклики, які ставить нам життя. Ми ж, у свою чергу, будемо намагатися зробити все можливе, щоб створити Вам відкритий простір для цього пошуку.

Успіхів Вам!

Висловлюємо щире подяку нашим друзям та партнерам, які присвятили свій час та поділилися досвідом під час підготовки цього посібника та тренінгу загалом. Дякуємо всім учасникам фокус-груп, які проходили в рамках проекту, за цікаві ідеї та готовність до співпраці.

Особливу подяку висловлюємо команді Міжнародного центру освіти з прав людини EQUITAS: Вінченці Наззарі, Марку Форгету, Крісові Бредлі, Кімові Смебі, фасилітаторам Міжнародної тренінгової програми з прав людини в Монреалі.

Посібник підготовлено за фінансової підтримки Уряду Канади, наданої через Канадську агенцію із міжнародного розвитку (CIDA) в рамках угоди про підтримку з Equitas – Міжнародним центром освіти з прав людини.

ЗМІСТ

Вступ	3
ПРОГРАМА ТРЕНІНГУ	5
Модуль 1 Занурення.....	6
Сесія 1 Давайте знайомитись	7
Сесія 2 Контракт	9
Сесія 3 Очікування та ресурси.....	12
Сесія 4 Огляд проекту, тренінгу та матеріалів	13
Сесія 5 Впровадження в проблематику.....	15
Модуль 2 Права людини та механізми їх захисту	18
Сесія 1 Що таке права людини?.....	19
Сесія 2 Термінологія	22
Сесія 3 Каталог прав	24
Сесія 4 Механізми забезпечення прав людини.....	27
Сесія 5 Права людини в моєму оточенні	28
Модуль 3 Стандарти прав людини	30
Сесія 1 Свобода висловлювань	31
Сесія 2 Свобода зібрань та об'єднань	41
Сесія 3 Право на освіту та демократія в навчальних закладах	46
Модуль 4 Підготовка звернення щодо порушень прав людини.....	49
Сесія 1 До кого? (Адресати).....	50
Сесія 2 Що? (Визначення проблеми)	51
Сесія 3 Як? (Контекст)	53
Модуль 5 Підсумкова дискусія та оцінка програми	55
Сесія 1 Що далі?.....	56
Сесія 2 Оцінка програми.....	57
Сесія 3 Закриття.....	58
Додатки.....	59

Вступ

Тренінг "Ми це можемо: права людини та механізми їх захисту" є частиною програми "Посилення спроможності осіб, залучених до просвітницької діяльності в області прав людини в країнах Центрально-Східної Європи та Середньої Азії", що реалізується Міжнародним центром освіти з прав людини Equitas за фінансової підтримки Уряду Канади, наданої через Канадську агенцію із міжнародного розвитку (CIDA) в рамках угоди про підтримку з Equitas – Міжнародним центром освіти з прав людини (Монреаль, Канада).

Навчальну програму "Ми це можемо" було розроблено представниками ВМГО "Дебатна Академія" та РБФ "Резонанс" в ході тренінгу для випускників Міжнародної навчальної програми з прав людини Equitas. Тренінг є складовою частиною програми і має на меті посилити обізнаність активних молодих людей з України про права людини.

Метою тренінгу є підвищення обізнаності молоді щодо проблематики прав людини, вироблення практичних навичок захисту своїх прав, а також формування переконань щодо цінності прав людини та ефективності механізмів їх захисту.

Ми сподіваємося, що після завершення тренінгу молоді люди зможуть пояснити основні принципи прав людини та значення щонайменше трьох прав, а також будуть використовувати правозахисну термінологію під час комунікації з представниками публічної адміністрації та органами влади.

Крім того, завданням цього тренінгу є не просто надання знань та навичок у сфері прав людини, а й усвідомлення учасниками необхідності їх застосування у щоденному житті як дієвого інструменту виникнення позитивних змін у суспільстві.

Сподіваємося, що учасники тренінгу, які пройшли суворий конкурсний відбір і, не зважаючи на свій молодий вік, мають вже чималі здобутки у громадській діяльності, зможуть поширити отриманні знання та навички у своєму оточені.

Звертаємо вашу увагу, що після закінчення заходу учасники зможуть взяти участь у так званій "роботі після тренінгу", яка передбачає створення та функціонування розсилки учасників тренінгу, обмін позитивним досвідом застосування отриманих знань та навичок у своєму середовищі; запрошення до участі у різноманітних молодіжних проектах у сфері прав людини тощо.

Оскільки нам важлива думка учасників як стосовно ефективності тренінгу, так і його впливу на їх подальшу роботу, після закінчення двохмісячного терміну учасникам буде запропоновано заповнити підсумкову евалюаційну анкету.

Структура посібника

У програмі використовується методика активного навчання, в якій особлива увага приділяється взаємному навчанню та навчанню через практику. Протягом усієї програми учасники мають можливість обмінюватися своїм досвідом, аналізувати його та на практиці використовувати запропоновані методи та навички.

Посібник представляє собою опис можливої форми чотириденного тренінгу з завданнями, вправами та запропонованими часовими рамками. Хоча в посібнику пропонується опис кожної сесії програми, тренінг дійсно базується на досвіді учасників і сформований відповідно до їхніх потреб. Тому запропонована програма може бути адаптована чи модифікована відповідно до того, що відбуватиметься протягом чотирьох днів тренінгу.

На першій сторінці кожної сесії зазначено завдання та орієнтовний час для їх виконання. Надалі детально описано перебіг сесії та вказано необхідний час. Для полегшення виконання завдань, у посібнику вміщено зразки *робочих листів*, з якими працюватимуть учасники тренінгу та тексти документів і статей.

Наприкінці посібника розміщені додаткові матеріали для читання, ознайомлення з якими допоможе учасникам краще зрозуміти контекст навчальної програми.

ПРОГРАМА ТРЕНІНГУ

День Час	День 1 п'ятниця, 29 січня	День 2 субота, 30 січня	День 3 неділя, 31 січня	День 4 понеділок, 1 лютого
Ранкова сесія 9:30 – 13.30	Заїзд учасників	Модуль 2. Права людини та механізми їх захисту Сесія 1. Що таке права людини? Сесія 2. Термінологія	Модуль 3. Стандарти прав людини Сесія 1. Свобода висловлювань Сесія 2. Свобода зібрань та асоціацій	Модуль 4. Підготовка звернення щодо порушень прав людини Сесія 1. До кого? (Адресати) Сесія 2. Що? (Визначення проблеми) Сесія 3. Як? (Контекст)
	12.00. <i>Рестрація</i> Модуль 1. Занурення Сесія 1. Давайте знайомитись	<i>Обід</i>		
Післяобідня сесія 15.00 – 19.00	Сесія 2. Контракт Сесія 3. Очікування та ресурси Сесія 4. Презентація програми та тренінгу Сесія 5. Впровадження в проблематику	Сесія 2. Термінологія (продовження) Сесія 3. Каталог прав. Сесія 4. Механізми забезпечення прав людини. Сесія 5. Права людини в моєму оточенні.	Сесія 3. Право на освіту та демократія в навчальних закладах	Модуль 5. Підсумкова дискусія та оцінка програми Сесія 1. Що далі? Сесія 2. Оцінка програми Сесія 3. Закриття <i>Від'їзд учасників</i>
<i>Вечеря</i>				
Вечірня сесія 20.00	<i>Дружня вечірка</i>	<i>Перегляд кінофільмів з прав людини</i>	<i>Майстер-клас з дебатів (факультативно)</i>	

15 хв.

Етап 2 Узгодження принципів роботи

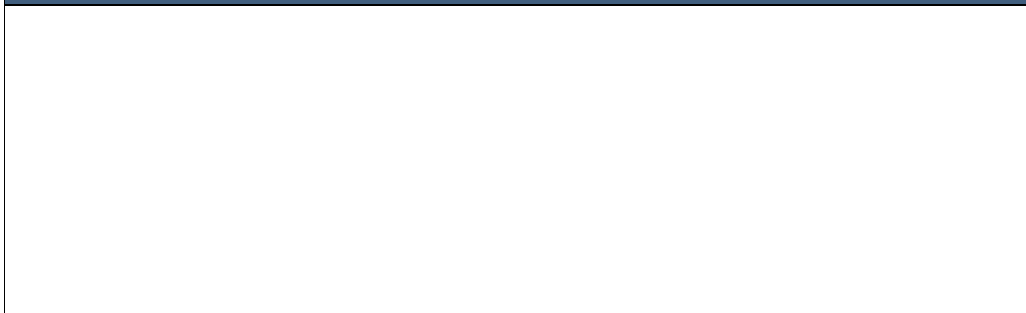
Разом із фасилітаторами розробіть список основних принципів, необхідних для успішної роботи в групі. Зверніть увагу на пропозиції та загрози, висловлені в попередній частині, що дозволить вам визначити необхідні правила для ефективної роботи вашої групи.

Приклади можливих принципів:

- Слухати і чути інших учасників;
- Уникати приниження (себе та інших);
- Давати можливість висловитися кожному учаснику.

Після узгодження переліку принципів, фасилітатор записує їх на фліпчарті і вивіщує на стіні. Важливо, щоб всі учасники, включаючи фасилітаторів, почувалися комфортно, дотримуючись цих принципів, а також домовились їх виконувати.

Принципи роботи / Контракт нашої групи:

Кінець сесії ■

Однією з основних передумов продуктивного тренінгу із використанням технік обміну досвідом є надання так званого фідбеку (зворотного зв'язку), який включає в себе елементи конструктивної критики. Конструктивна критика народжується із бажання поділитися своїм баченням, думками, досвідом чи вмінням з надією на те, що людина зможе навчитися чомусь новому та корисному, завдяки вашому зворотному зв'язку.

Деякі поради щодо надання фідбеку (зворотного зв'язку):

- Зважайте на потреби людини, яка отримуватиме фідбек;
- Описуйте тільки поведінку – не намагайтесь її інтерпретувати;
- Фокусуйтеся на поведінці, яку можна змінити;
- Будьте конкретними, наводьте приклади;
- Давайте фідбек тільки тоді, коли Вас про це попросять;
- Не засуджуйте;
- Якщо це можливо, давайте фідбек одразу після дії (якщо Вас, звичайно, про це попросили);
- Давайте простір та можливість для зміни поведінки;
- Виражайте свої думки прямо, наприклад, "Я відчуваю в небезпеці коли Ви...."
- Не забувайте дати і позитивний фідбек.

Адріан Гріма: “Єдиний спосіб збереження миру у світі — це взаємоповага та відкритість один до одного”.

Сесія 3 Очікування та ресурси

Завдання

Обговорити з учасниками їхні очікування від тренінгу та ресурси групи.

Час

40 хв.

Опис сесії

Методика тренінгу передбачає активне залучення усіх учасників до його проведення та корегування навчальної програми залежно від їх очікувань. Саме тому дуже важливо на початку тренінгу приділити час для визначення очікувань та ресурсів групи (внутрішнього потенціалу учасників).

10 хв.

1. Учасники отримують по три стікери, на яких необхідно стисло написати очікування від тренінгу. Звертаємо вашу увагу, що на одному стікері треба написати одне очікування.

15 хв.

2. Учасники об'єднуються у три групи, в яких вони оголошують свої очікування, групують схожі очікування та розміщують на визначеному ними намальованому символі групи. Обраний групою один представник презентує очікування групи.

30 хв.

3. У групах учасникам пропонується визначити та обговорити п'ять найважливіших ресурсів (внутрішній потенціал групи) та графічно зобразити їх на ватмані. Обраний групою один представник демонструє малюнки з тим, щоб учасники з інших груп могли визначити, які ресурси там зображені. Якщо протягом відведеного часу на вправу, група не може вгадати, то представник групи розкриває, що малося на увазі.

Кінець сесії ■

Сесія 4 **Огляд проекту, тренінгу та матеріалів**

Завдання

Надати інформацію про тренінг.
Ознайомити учасників з методологією тренінгу та роздатковими матеріалами.

Час

20 хв.

Опис сесії

Ефективна робота групи залежить також від того, наскільки учасники розуміють цілі та завдання тренінгу, його структуру та методологію.

Сесія складається з двох етапів.

На **Етапі 1** буде зроблено загальний огляд навчальної програми та тренінгу.

На **Етапі 2** буде зроблено загальний огляд методології та навчальних матеріалів.

10 хв.

Етап 1 Огляд навчальної програми та тренінгу

Фасилітатори пояснюють роль та місце тренінгу в проекті EQUITAS та складові частини навчальної програми.

Представляються наступні компоненти програми:

- Тренінг для тренерів, розробка локальних навчальних програм;
- Підготовка до тренінгу, аналіз потреб учасників;
- Оцінка результатів тренінгу та подальша діяльність.

Продовження ▶ ▶ ▶

Сесія 5, продовження

ТВЕРДЖЕННЯ

1. Міжнародні стандарти є важливішими за національні інтереси.
2. Українське законодавство, що закріплює права людини, відповідає міжнародним стандартам.
3. Прийняття Закону України "Про студентське самоврядування" суттєво змінить ситуацію на краще.
4. Найголовнішою причиною загострення проблеми забезпечення прав людини є бездіяльність влади.
5. Українське суспільство достатньо толерантне по відношенню до людей з обмеженими можливостями.
6. Рівне ставлення до більшості та до меншості є дискримінаційним.
7. Вислів взуття буває чоловіче, жіноче та дитяче є дискримінаційним.
8. Мій голос на виборах нічого не важить.
9. Міжнародний механізм захисту прав людини є достатньо дієвим.
10. Піраміда Маслоу переконливо засвідчує, що найголовнішими правами є ті, що забезпечують основні фізіологічні потреби людини;
11. Я ніколи не дискримінував людей.
12. Дотримуватися треба усіх законів, навіть несправедливих.
13. Основне завдання чоловіків - захищати жінок, а жінок – виховувати дітей.

40 хв.

Етап 2 Вправа "Діамант"

1. Фасилітатор демонструє учасникам модель піраміди цінностей Абрахама Маслоу та пропонує прислухатися до самого себе і подумати над власною пірамідою цінностей. Для цього звертає увагу учасників на ватман, на якому хаотично розташовані права із Загальної Декларації прав людини. Дає групі 5 хв., щоб учасники розташували їх для себе у послідовності, починаючи від найважливішого для них права.
2. Далі фасилітатор пропонує учасникам створити групову піраміду їх прав методом алмазного ранжування, тобто на першому місці буде одне право, на другому вже два, на третьому – три, на четвертому – два та на п'ятому – одне. Для цього він об'єднує учасників у три групи та роздає рольові картки „Моя особистість“, наголошуючи на тому, що зараз вони будуть грати ролі тих людей, які їм випали.

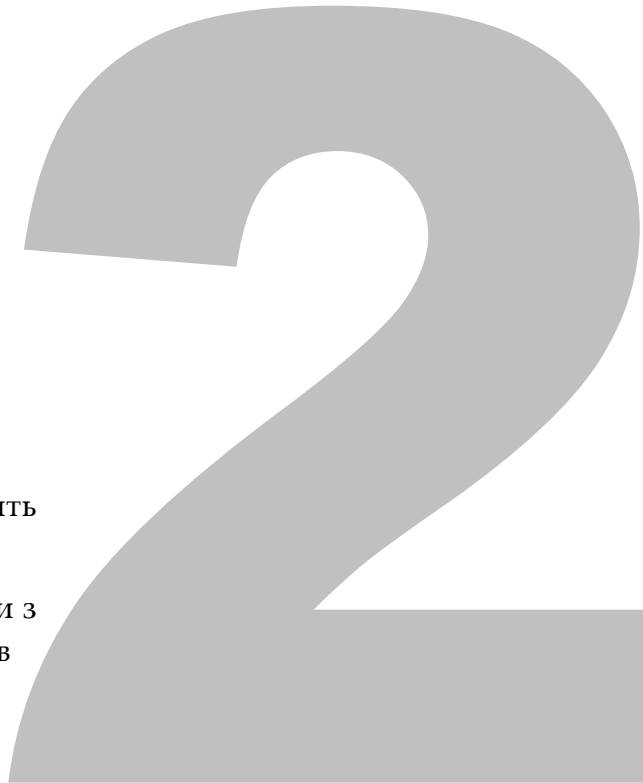
Продовження ▶ ▶ ▶

Модуль 2. Права людини та механізми їх захисту

Сесія 1	Що таке права людини?	3 год.
Сесія 2	Термінологія	30 хв.
Сесія 3	Каталог прав	1 год. 30 хв.
Сесія 4	Механізми захисту прав людини	30 хв.
Сесія 5	Права людини в моєму оточенні	1 год.

Цілі:

1. Ознайомити учасників з основними положеннями концепції прав людини;
2. Дати учасникам можливість засвоїти зміст основних понять концепції прав людини;
3. Визначити основні проблеми з дотриманням прав людини в студентському середовищі.

Сесія 1 Що таке права людини?

Завдання

Розглянути філософію та визначення основних понять концепції прав людини.

Час

3 год.

Опис сесії

Сесія проводиться за методологією Jig-saw (групи експертів), для проведення вправи використовується лекція М. Новицького "Що таке права людини?". Сесія складається з трьох етапів.

На **Етапі 1** учасники працюють в малих групах з текстом лекції.

На **Етапі 2** учасники об'єднуються в інші групи та обмінюються отриманою інформацією.

На **Етапі 3** кожна група готує презентацію у вигляді "Карти знань". Фасилітатор коментує презентації груп.

20 хв.

Етап 1 Робота в групах

4. Кожен учасник одержує кольорову картку з номером (кількість номерів помножена на кількість кольорів повинна дорівнювати кількості учасників). За однаковими номерами учасники об'єднуються у групи.
5. Кожна група отримує уривок тексту лекції, який необхідно прочитати, обговорити та визначити його головні ідеї.

30 хв.

Етап 2 Робота в малих групах

1. Учасники об'єднуються у групи за кольорами, таким чином всі члени кожної групи на першому етапі будуть у різних групах.
2. У нових групах кожен учасник розповідає свою частину тексту, щоб в результаті, всі члени групи знали весь текст лекції.

Продовження ► ► ►

Метод концептуальних карт

Метод концептуальних карт - це структурований процес, який передбачає обмін ідеями з певної теми або одної або кількох людей, в результаті чого відбувається створення малюнку з цих ідей і зв'язків між ними.

Метод концептуальних карт допомагає людям мислити більш ефективно, як група, не втрачаючи своєї індивідуальності. Він сприяє групі у керуванні складними процесами, без зменшення або втрати деталей.

“Метод концептуальних карт”, “метод фіскальних карт”, “метод розумових карт” або “концептуальне програмування” є тими методами, які можуть бути використані для опису цієї техніки, що має в результаті створення картини ідеї.

Шість кроків в процесі застосування методу концептуальних карт:

1. Планування роботи

Визначення напрямку, учасників і розкладу.

3. Генерування ідей

Учасники визначають великий набір висловів (наприклад, слів, символів, зображень), які стосуються обраного напрямку.

3. Вибір, ранжування та структурування ідей

У першу чергу, учасники роблять диференціацію висловів за відповідним критерієм, який вони визначають. По-друге, учасники викладають вислови в певній черговості для підготовки створення карти.

4. Створення карти

Учасники формують карту із визначених висловів.

5. Пояснення карти

Учасники готують письмове роз'яснення своїх карт.

6. Використання карти

Учасники використовують карти, щоб цілісно окреслити визначений ними напрямок.

Джерело: Trochim, W. (2000). Concept Mapping. Adapted from: <http://trochim.human.cornell.edu/kb/conmap.html//> Адаптовано з посібника Міжнародної тренінгової програми з прав людини МЦОПІ Equitas – 2007.

Завдання для роботи в групах на Етапі 1

Підготуйте плакат та 10-хвилинну презентацію, відповідаючи на питання, поставлені в завданнях.

Час на виконання завдання – 30 хвилин.

Група 1

На основі Конституції України складіть перелік **особистих прав та свобод**, які гарантуються Основним законом нашої держави.

Дайте відповіді на наступні питання:

- Які особисті права та свободи записані в Конституції?
- Які обмеження особистих прав та свобод передбачено? Заради яких цінностей ці права обмежено?
- На основі формулювання цих прав у Конституції, дайте відповідь на питання - до якої концепції, на Вашу думку, ближче всього розуміння державою прав та свобод: "свобода через державу" чи "свобода від держави"?

Група 2

1. На основі Конституції України складіть перелік **політичних прав та свобод**, які гарантуються Основним законом нашої держави.

Дайте відповіді на наступні питання:

- Які політичні права та свободи записані в Конституції?
 - Які обмеження політичних прав та свобод передбачено? Заради яких цінностей ці права обмежено?
 - На основі формулювання цих прав у Конституції, дайте відповідь на питання - до якої концепції, на Вашу думку, ближче всього розуміння державою прав та свобод: "свобода через державу" чи "свобода від держави"?
2. Які механізми забезпечення прав людини гарантує Конституція України?

Примітка: презентація про механізми забезпечення переноситься на наступну сесію

Група 3

На основі Конституції України складіть перелік **соціально-економічних та культурних прав та свобод**, які гарантуються Основним законом нашої держави.

Дайте відповіді на наступні питання:

- Які соціально-економічні та культурні права та свободи записані в Конституції?
- Які обмеження соціально-економічних та культурних прав та свобод передбачено? Заради яких цінностей ці права обмежено?
- На основі формулювання цих прав у Конституції, дайте відповідь на питання - до якої концепції, на Вашу думку, ближче всього розуміння державою прав та свобод: "свобода через державу" чи "свобода від держави"?

Примітка: Під час роботи просимо аналізувати весь текст Конституції, а не лише розділ про права та свободи.

Сесія 4 Механізми забезпечення прав людини

Завдання

Розглянути національні та міжнародні механізми забезпечення прав людини.

Сформувати в учасників навички вибору ефективних механізмів забезпечення прав людини.

Час

30 хв.

Опис сесії

Сесія починається з презентації групи №2 з попередньої сесії (Механізми забезпечення прав людини, передбачені Конституцією України).

Фасилітатор схематично малює на дошці або аркуші паперу системи захисту прав людини. Учасникам пропонується методом *мозкового штурму* заповнити внутрішні механізми забезпечення прав людини (суди - загальні, конституційний, спеціальні, Уповноважений Верховної Ради з прав людини, НУО, правоохоронні органи, ЗМІ та інше). Фасилітатор може доповнити перелік.

Національні механізми забезпечення прав людини		
Державні		Недержавні
Судові	Позасудові	

Кінець сесії ■

Сесія 5 Права людини в моєму оточенні

Завдання

Ідентифікувати найбільш поширені порушення прав людини в молодіжному середовищі.

Обмінятися досвідом щодо дотримання прав людини в середовищі учасників та обговорити можливі варіанти дій у випадку порушень.

Час

60 хв.

Опис сесії

Під час сесії учасники в групах матимуть можливість обговорити ситуації, в яких є можливими порушення прав людини та представити конкретну ситуацію у вигляді сценки, після чого відбувається обговорення.

1. Учасники об'єднуються в 4 групи. Кожній групі пропонується придумати ситуацію, в якій порушуються права людини, і представити цю ситуацію у вигляді театралізованої сценки.

2. Під час презентації театралізованої сценки учасники заповнюють Робочий лист № 1.

Кінець модулю ■

Робочий лист № 1: Права людини в молодіжному середовищі в Україні

Право людини / проблема	Хто відповідальний за дотримання/ покращення ситуації? (порушник)	Якої групи стосується порушення (жертва)	Що може зробити громадськість/молодіжні активісти? (механізми захисту)

Модуль 3:

Стандарти прав людини

Сесія 1	Свобода висловлювань	1,5 год.
Сесія 2	Свобода зібрань та асоціацій	2 год.
Сесія 3	Право на освіту та демократія в навчальних закладах	3 год.

Цілі:

1. Пояснити суть та значення свободи висловлювань, свободи зібрань та асоціацій та права на освіту.
2. Розглянути можливості використання механізмів забезпечення прав людини для захисту порушених прав.

Робочий лист № 2: Аналіз справи

Заявник	
Обставини справи	
Аргументи заявника	
Аргументи уряду	
Можливе рішення Суду	

Фабули¹

ЛІНГЕНС проти АВСТРІЇ
LINGENS v. AUSTRIA
(Application no.00009815/82)
Судове рішення від 8 червня 1986 г.

Пан Петер Лінгенс, журналіст, в жовтні 1975 року опублікував в австрійському журналі "Profil" дві статті, в яких критикував колишнього австрійського канцлера пана Бруно Крайські за підтримку колишніх членів SS та за сприяння терпимому ставленню до колишніх нацистів. У двох статтях, названих "Справа Петера" та "Примирення з нацистами, однак яке?" пан Лінгенс критикував колишнього австрійського канцлера за його ставлення до Австрійської ліберальної партії, лідер якої пан Фрідріх Петер зовсім не соромився свого нацистського минулого. Пан Лінгенс визначив таке ставлення пана Крайські як "відсутність такту" по відношенню до жертв нацистського режиму, яке підтримувалося відсутністю громадського обговорення минулого Австрії. Ставлення пана Крайські щодо публічних обвинувачень пана Петера в співробітництві з нацистами було засуджене паном Лінгенсом як таке, що може вважатися "найганебнішим опортунізмом". Однак найбільш важливим, як підкреслив пан Лінгенс, був той факт, що подібне ставлення такої впливової політичної фігури, як канцлер Австрії, оскільки його погляди та вислови мають вплив на громадську думку, не може розглядатися інакше як "аморальне та негідне."

Колишній канцлер розпочав проти пана Лінгенса два судових провадження про наклеп на підставі тих висловів, які вживав останній, для відтворення публічної позиції пана Крайські стосовно колишніх нацистів: "найганебніший опортунізм", "аморальне", "негідне". Австрійські суди визнали пана Лінгенса винним в наклепі, оскільки він не зміг довести правдивість своїх думок, та оскільки такі вислови були поза межами допустимої судами критики пресою політичних діячів. На пана Лінгенса було накладено штраф в розмірі 20 000 австрійських шилінгів, а його статті було конфісковано.

В 1982 році пан Лінгенс подав заяву до Європейського Суду з прав людини проти Австрії, оскаржуючи своє засудження за наклеп. Він прохав Суд визначити, чи було його засудження порушенням Австрією своїх зобов'язань згідно зі статтею 10 Конвенції.

¹ Використано переклади, підготовані Центром захисту прав ЗМІ, 2004

I. МОЖЛИВЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 10 КОНВЕНЦІЇ

34. Відповідно до статті 10 Конвенції:

“1. Кожен має право на свободу вираження своїх поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і поширювати інформацію та ідеї без втручання держави і незалежно від кордонів...

2. Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може бути предметом таких формальностей, умов, обмежень або санкцій, які передбачені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку, для захисту правопорядку і запобігання злочинам, для охорони здоров'я чи моральності, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для забезпечення авторитету і безсторонності правосуддя.”

Пан Лінгенс заявив, що заперечувані судові рішення є посяганням на його свободу вираження поглядів такою мірою, що це є несумісним із основоположними принципами демократичного суспільства.

З іншого боку, на думку Уряду, заперечене покарання було необхідне для захисту репутації пана Крайського.

35. Те, що відбулося “втручання держави” у здійснення свободи вираження поглядів, не заперечувалося.

37. У зауваженнях, поданих Комісією, Урядом і заявником відповідно, вони зосередилися на питанні, чи втручання було “необхідним у демократичному суспільстві” задля досягнення зазначеної вище мети.

Заявник посилався на свою роль як політичного журналіста у плюралістичному суспільстві; з цієї позиції він вважав, що його обов'язком було висловити свої погляди. Він наполягав на тому, що політик, який сам звик піддавати критиці своїх опонентів, мав очікувати гострішої критики, ніж інші люди.

Уряд стверджував, що здійснення свободи вираження поглядів не може перешкоджати національним судам здійснювати свої дискреційні повноваження і приймати рішення, необхідні, на їхню думку, для забезпечення того, щоб політичні дебати не переростали в особисті образи. Стверджувалося, що деякі висловлювання, вжиті паном Лінгенсом, перейшли такі межі. Крім того, заявник мав змогу донести свою думку до громадськості без будь-якої попередньої цензури; тому призначене йому покарання не відповідало поставленій законній меті.

Більше того, Уряд стверджував, що в даному випадку існує конфлікт між двома правами, гарантованими Конвенцією: свободою вираження поглядів (стаття 10) і правом на повагу до приватного життя (стаття 8). Було зазначено, що досить широке тлумачення першого з цих прав, дає змогу і для необхідного забезпечення другого права.

I. МОЖЛИВЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 10 КОНВЕНЦІЇ

24. Пан Обершлік стверджував, що рішення судів, відповідно до яких він був визнаний винним в нанесенні образи, порушували його право на свободу висловлювань, гарантоване Статтею 10 Конвенції, котра проголошує:

"1. Кожен має право на свободу вираження своїх поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і поширювати інформацію та ідеї без втручання держави і незалежно від кордонів...

2. Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може бути предметом таких формальностей, умов, обмежень або санкцій, які передбачені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку, для захисту правопорядку і запобігання злочинам, для охорони здоров'я чи моральності, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для забезпечення авторитету і безсторонності правосуддя."

Звинувачення на його адресу, без сумніву, було "втручанням" у здійснення свободи висловлювань. Питанням для розгляду у Суді полягало у визначенні того, чи було втручання "необхідним в демократичному суспільстві".

Із представлених заявником документів видно, що використання слова "ідіот" не є випадковим. Це було єдине слово, котре могло привернути як увагу громадськості до того, наскільки обурливими були докази, використані паном Гайдером у своєму виступі, так і послужити висновком щодо критики, спрямованої на його адресу. Слова та загальний тон статті були вибрані з метою показати пану Гайдеру і читачам, наскільки нелогічними, необґрунтованими та загрозливими були його слова, де він сам позбавив себе і більшість громадян права на свободу висловлювань. Насамкінець, слово "ідіот" було направлено не особисто на адресу спікера, а по відношенню до його слів, що було очевидно для будь-якого читача.

Уряд вказував на те, що обвинувачення стосувалось лише використання слова "ідіот", яке розцінювалось як образа, що є недопустимим в демократичному суспільстві, навіть якщо людина, відстоюючи якісь крайні переконання, спровокувала подібні дії. На думку уряду, образи, грубі висловлювання не можуть користуватися всезагальним, необмеженим захистом відповідно до Конвенції, оскільки не мають позитивного внеску в політичний розвиток суспільства.

обмежень або санкцій, які передбачені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку, для захисту правопорядку і запобігання злочинам, для охорони здоров'я чи моральності, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для забезпечення авторитету і безсторонності правосуддя."

Уряд стверджував, що арешт та конфіскація фільму були направлені на "захист прав інших осіб", зокрема, права на повагу до релігійних почуттів, а також на "захист правопорядку"

Як зазначив Суд у рішенні по справі Коккінакіс проти Греції від 25 травня 1993 року, свобода думки, совісті та релігії, яка охороняється відповідно до статті 9 Конвенції, є однією з основ "демократичного суспільства". Саме в її релігійному вимірі полягає один із найбільш життєво важливих елементів самоідентифікації віруючих та їх уявлень про життя.

У тих, хто відкрито виражає свою релігійну віру, незалежно від приналежності до релігійної більшості чи меншості, немає розумних підстав очікувати, що вони залишаться поза критикою. Вони повинні проявляти терпимість і миритися з тим, що інші заперечують їх релігійні переконання і навіть поширюють вчення, ворожі до їх віри. Однак, способи критики чи заперечення релігійних вчень та переконань можуть спричинити відповідальність держави, якщо вона не забезпечує спокійного користування правом, що гарантується статтею 9, усім, хто дотримується цих вчень та переконань.

Уряд стверджує, що арешт фільму був необхідним внаслідок нападок на християнську, особливо римо-католицьку релігію, які містилися у ньому. Особливо різким і образливим випадком проти католицької моралі був фінал фільму. При цьому варто взяти до уваги велику роль релігії в повсякденному житті мешканців Тіролю. Релігія відіграє велике життя в житті тірольців, тому що питома вага католиків в Австрії складає 78%, а серед тірольців він ще вищий - 87%. Відповідно, щонайменше на етапі планування показу фільму, існувала гостра соціальна потреба у збереженні релігійного світу; необхідно було захистити громадський порядок, для якого фільм був загрозою.

Асоціація-заявник стверджує, що вона діяла відповідно, намагаючись уникнути можливості образити чиїсь почуття. Вона підкреслила, що планувала показати фільм у своєму кінотеатрі, який був доступним лише за вхідну платну; крім того, її публіка, в цілому, складалася з осіб, зацікавлених прогресивною культурою. І, нарешті, відповідно до чинного законодавства, особи, молодші 17 років не були б допущені до перегляду фільму. Тому не було ніякої реальної загрози, що хтось буде підданий впливові суперечливого матеріалу проти своєї волі.

злочинам, для охорони здоров'я чи моральності, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для забезпечення авторитету і безсторонності правосуддя.”

Заявник намагався довести, що засудження його за нанесення образи поліцейським не є "необхідним втручанням", як цього вимагає пункт 2 статті 10. Він підкреслював, що не мав наміру образити охоронців, а хотів лише пояснити, що їх дії були незаконними. І хоча форма його висловлювань мала явно засуджуючий характер, слова, які він використав, слід вважати загальноприйнятими. Крім того, оскільки охоронці діяли неправомірно, вони не могли розраховувати на якийсь особливий захист від критики.

Окрім того, в демократичному суспільстві громадяни мають право реагувати на поведінку державних службовців, навіть якщо їх реакція є невинуватою і виражається в різкій формі. Ставлення працівників правоохоронних органів до образливих усних висловлювань, які стосуються їхніх дій, повинно бути індиферентним, оскільки такі випадки є частиною їх професійного ризику.

Уряд не погодився з думкою про те, що рамки загальноприйнятої критики на адресу державних службовців, які діють як офіційні особи, а також на адресу політиків, повинні бути більш широкими. Хоча їх дії можуть бути відкритими для безпосереднього уважного розгляду та критики, державні службовці водночас повинні мати право захищатися від необґрунтованих нападків, щоб ефективно виконувати свої обов'язки. Рамки критики, висловленої заявником, не можуть бути більш широкими, оскільки вона не була поширена через ЗМІ та не була частиною публічної дискусії з важливих проблем.

Сесія 2 Свобода зібрань та об'єднань

Завдання

Пояснити суть та значення свободи зібрань та об'єднань.

Час

2 год.

Опис сесії

Сесія складається з трьох етапів

На **Етапі 1** учасники знайомляться з правилами проведення інтерактивно-освітньої методики дебати за ціннісним форматом Карла-Попера.

На **Етапі 2** фасилітор розказує групі обставини справи, після чого у двох групах готують аргументи та докази на підтримку однієї із сторін дебатів, визначені попередньо методом жеребкування.

На **Етапі 3** визначені групами по три представники від кожної з груп проводять дебати, в підсумку яких відбувається обговорення.

15 хв

Етап 1 Ознайомлення із інтерактивно-освітньою методикою дебати

1. Фасилітатор знайомить учасників із основними правилами, функціями гравців та порядком їх виступів за ціннісним форматом Карла-Попера, використовуючи роздаткові матеріали.
2. Учасники об'єднуються у дві групи, після чого відбувається жеребкування для визначення позицій.

45 хв.

Етап 2 Підготовка до дебатів

1. Фасилітатор знайомить групу із нормативним закріпленням права на свободу зібрань та асоціацій, відповідає на уточнюючі запитання та оголошує точне формулювання теми.
2. Протягом наступного часу група самостійно готує аргументи та докази на підтримку своєї позиції, та формує команду із трьох представників групи.

Продовження ▶▶▶

Етап 3 Проведення дебатів та дискусія

За допомогою фасилітатора відбувається дебатний раунд, після завершення якого проходить дискусія.

Питання до дискусії:

1. Чи співпала точка зору, яку ви відстоювали протягом гри, із вашою власною? Якщо ні, чи важко було це робити?
2. Із якими правами людини може вступити в конфлікт право на свободу зібрань та асоціацій?
3. Які позитивні приклади використання цих прав ви можете навести із власного досвіду?
4. Які випадки обмеження цих прав вам відомі із власного досвіду?
5. Яке значення, на вашу думку, мають право на свободи зібрань та асоціацій у громадянському суспільстві?

Кінець сесії ■

КАРТКА №2 «ОБОВ'ЯЗКИ ГРАВЦІВ»

Щоб учасники і учасниці дебатів не збивалися з вірного шляху, виконуючи свої обов'язки, їм у нагоді стане розподіл промов на три категорії, або три типи.

КОНСТРУКТИВНА ПРОМОВА: С-1, 3-1 – надається 6 хвилин для виступу.

Головне завдання, що вирішується у проголошенні цих двох промов, полягає у тому, щоб представити команду, тему, дефініції та критерій і презентувати самі аргументи та докази, про доведення їх цінності. Для стверджуючої сторони це означає чітке викладення лінії аргументації, що визначає напрями та структури всієї гри. Заперечуюча сторона теж починає промову з представлення команди, але потім команда має можливість вибору: або починати презентацію своїх аргументів, або спростовувати аргументи опонентів.

РОЗВИВАЮЧА ПРОМОВА: С-2,3-2 – надається 5 хвилин для виступу.

Головне завдання цієї промови полягає у тому, щоб спростувати критику опонентів та у випадку необхідності відбудувати свої аргументи після атаки протилежної сторони. У своїй промові необхідно підкреслити важливі деталі та впевнитися, що всі аргументи опонентів відбито, і зазначити, в якій мірі вони підтримують або заперечують запропоновану тему. У цих промовах не дозволяється висувати нові аргументи, але гравці можуть розвивати та зміцнювати вже існуючі аргументи, підкріплюючи їх доказами, фактами, статистикою.

ПІДСУМКОВА ПРОМОВА: С-3, 3-3- надається 5 хвилин для виступу.

У цих промовах належить зробити аналіз гри та підвести підсумки дебатів. Гравцям слід підсумувати свою основну позицію щодо теми, дефініцій та критерію, показати основні пункти дискусії – “клеші”, обґрунтовуючи їх силу, та пояснити, чому їхні аргументи переконливіші за аргументи опонентів. Заперечуючій стороні слід звернути увагу, чи всі аргументи опонентів відбито. У цій промові не дозволяється вводити нові аргументи і давати нові докази. Обов'язкова наявність висновку.

КАРТКА № 3 «ХІД ДЕБАТНОГО РАУНДУ»

Раунд триває 1 годину. Спочатку виступає перший гравець стверджуючої команди, після виступу відповідає на питання третього гравця заперечуючої. Потім виступає перший гравець заперечуючої команди, після виступу відповідає на питання третього гравця стверджуючої. І такий порядок зберігається надалі, лише третій гравець не відповідає на кросі. На крос (запитання) надається по 3 хвилини, до того ж кожна команда має по 8 хвилин вільного часу, який може використовувати для підготовки. Не забувайте користуватися допомогою тайм-кіпера (людини, яка слідкує за часом).

Стверджуюча сторона

Заперечуюча сторона

6 хвилин на виступ. Відповідає на питання третього гравця.

5 хвилин на виступ. Відповідає на питання першого гравця.

5 хвилин на виступ. Ставить питання першому гравцю.

10 хвилин судді для заповнення бюлетеня

Сесія 3 **Право на освіту та демократія в навчальних закладах**

Завдання

Пояснити суть та значення права на освіту.

Виробити навички використання механізмів захисту прав людини в навчальних закладах.

Час

3 год.

Опис сесії

Сесія складається з двох етапів:

На **Етапі 1** учасники в малих групах аналізують статuti навчальних закладів, в яких вони навчаються.

На **Етапі 2** учасники у великій групі обговорюють ідеальний варіант статуту навчального закладу.

На **Етапі 3** учасникам буде запропоновано ознайомитись із іноземним досвідом розвитку демократії в навчальних закладах.

1 год.

Етап 1 Робота в групах

1. Учасники об'єднуються в чотири групи: дві групи представляють студентів, дві інші – адміністрацію вузів. Кожен учасник знайомиться з текстом Статуту навчального закладу, Закону України "Про вищу освіту", Типовим положенням "Про студентське самоврядування у вищих навчальних закладах України".
2. Учасники в групах обговорюють положення, які можуть внести до Статутів ВНЗ, виходячи із позиції студентів та адміністрації, та готують свій варіант Статуту, використовуючи **Робочий лист № 3**.
3. Групи готують презентацію на фліпчарті за результатами роботи.

Продовження ▶ ▶ ▶

Робочий лист № 3: Статут навчального закладу

	Передбачені Статутом	Пропоновані зміни	Обґрунтування необхідних змін
Права та обов'язки			
Механізми забезпечення прав			
Заохочення та покарання			

День 4 ●

Сесія 1 До кого? (Адресати)

Завдання

Сформувати навички вибору відповідного адресата звернень щодо порушень прав людини.

Час

30 хв.

Опис сесії

За допомогою мозкового штурму складається список можливих адресатів, які можуть вплинути на стан дотримання прав людини в навчальному закладі та проводиться обговорення. Фасилітатор модерує дискусію.

Кінець сесії ■

Робочий лист № 4: Права людини в молодіжному середовищі в Україні	
Проблема	
Причини проблеми	
Яке право порушене	
Хто відповідальний за дотримання/покращення ситуації? (порушник)	
Якої групи стосується порушення (жертва)	

Кінець сесії ■

Сесія 3 Як? (Контекст)

Завдання

Сформувати в учасників навик розрізнення фактів та їх інтерпретації.

Підготувати варіант звернення щодо порушення прав людини

Час

2 год.

Опис сесії

Сесія складається з трьох етапів.

На **Етапі 1** учасникам буде запропонована вправа на формування навиків чіткого відмежування фактів та суджень під час підготовки звернення щодо порушень прав людини.

На **Етапі 2** учасники працюватимуть в парах, складаючи текст звернення щодо конкретного визначеного ними порушення прав людини, використовуючи відповідну термінологію.

На **Етапі 3** учасники матимуть можливість обмінятися текстами звернень та отримати фідбек (зворотній зв'язок).

30 хв.

Етап 1.

Фасилітатори показують коротку театралізовану сценку для учасників. Учасникам пропонується сказати, що вони бачили. Після того, як всі відповіді вичерпано, фасилітатор просить учасників проаналізувати, які з них описують дійсні факти, що мали місце, а які – судження стосовно того, що відбувалося.

1 год.

Етап 2. Робота в малих групах

Працюючи в малій групі, та використовуючи **Робочий лист № 5**, учасники готують звернення до конкретного адресата з приводу порушення прав людини. У ході роботи фасилітатори дають консультації.

1 год.

Етап 3. Аналіз звернень та фідбек (зворотній зв'язок)

Групам пропонується обмінятися зверненнями та дати взаємний фідбек. Після цього учасники доопрацьовують звернення і за бажанням представляють їх великій групі.

Кінець модулю ■

Робочий лист 5: Форма звернення щодо порушень прав людини

СУТЬ ПОРУШЕННЯ:

Чи відомо про порушення відповідним посадовим особам? Якщо так, то яким?

Чи були прийняті необхідні заходи посадовими особами після порушення? Якщо так, то які і коли?

Що потрібно зробити, щоб виправити ситуацію та не допустити подібних порушень в майбутньому?

Модуль 5. Підсумкова дискусія та оцінка програми

Сесія 1	Що далі?	30 хв.
Сесія 2	Оцінка програми	30 хв.
Сесія 3	Закриття	15 хв.

Цілі:

1. Визначити подальші спільні дії;
2. Провести підсумкову оцінку, отримати зворотній зв'язок.

Сесія 1 Що далі?

Завдання

Обговорити подальшу діяльність та можливості співпраці.

Час

30 хв.

Опис сесії

Загальне обговорення перспектив співпраці і можливої діяльності за методом мозкового штурму. Обговорення конкретних напрямків та можливостей.

Кінець сесії ■

Сесія 2 **Оцінка програми**

Завдання

Оцінити тренінг.

Час

30 хв.

Опис сесії

Учасники анонімно заповнюють оціночні анкети **Робочий лист 6** та повертають фасилітаторам.

Кінець сесії ■

Сесія 3 Закриття

Завдання

Закінчити тренінг.

Час

15 хв.

Опис сесії

Організатори закривають тренінг та вручають сертифікати.

Кінець сесії ■

Додатки

1. Марек Новіцкий. Що таке права людини?
2. Виктор Осятинский. Введение в концепцию прав человека
3. Виктор Осятынський. Из книги Твоя конституция
4. Витяг з Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод з поправками, внесеними відповідно до положень Протоколу 11
5. Протокол до Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини
6. Протокол № 4 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який гарантує деякі права і свободи, не передбачені в Конвенції та у першому Протоколі до неї
7. Протокол № 6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари
8. Протокол № 13 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари за всіх обставин.
9. Закон України “Про вищу освіту” (витяг)
10. Примірне Положення про студентське самоврядування у вищих навчальних закладах України
11. Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про вищу освіту" щодо питань студентського самоврядування"
12. Заявка на участь у тренінгу
13. Попереднє завдання до тренінгу
14. Оціночна анкета тренінгу
15. Інформація про організаторів

передбачити, якою буде реакція влади на його поведінку, тому що в такій державі верховенство має прозоре та чітке право, а не свавілля посадових осіб чи чиновників.

Звичайно, правова держава не завжди є демократичною, а демократична – правовою.

Права та свободи людини проявляються винятково у взаємовідносинах **людини з державою**. Це так звана „вертикальна” дія таких прав. Спроби описати відносини між людьми, що базуються на методології та термінології прав людини (так звана „горизонтальна” дія цих прав), не були вдалимими, і сьогодні, коли ми говоримо про права людини, ми обмежуємося відносинами між людиною та державою. Очевидно, що сімейне життя, любов, дружба, сусідські стосунки є джерелом цілого ряду прав та обов’язків, проте вони не входять до сфери прав людини.

Права людини – це права **індивідуальні**, а не **колективні (групові)**. Їх суб’єктом є окрема людина. Таким чином, права людини не охоплюють прав національних меншин – це вже область політики і мова політика (таким колективним правом було б, наприклад, право на автономію), а охоплюють права осіб, що належать до національних меншин. Так само як і не права інвалідів як групи, а права кожного з них зокрема. Єдиною непослідовністю при розмежуванні індивідуальних та групових прав є введення в шістдесятих роках в обидва Оонівські Міжнародні пакти про права людини статті 1, котрі говорить, що „народи мають право на самовизначення”. Права народів не витікають з індивідуальних прав – це типові колективні права. Причини ведення такого запису мали політичний характер, сьогодні ж, в крайньому випадку, говорячи про права людини, ми маємо на увазі права окремих осіб, а не народів, суспільних класів чи прошарків.

Розрізняють дві основні групи „прав людини”: матеріальні та **процесуальні права**. Матеріальні права – це конкретні свободи та права, що належать людині: свобода слова, совісті, віросповідання, вибору місця проживання, право на освіту та ін. Процесуальні права – це доступні людині способи дії та пов’язані з ними інститути, що дозволяють індивіду добиватися від влади дотримання свобод та реалізації прав.

Іноді це розмежування не є чітким, наприклад, право на судовий розгляд в може деяких ситуаціях вважатися матеріальним (коли ми звертаємось до суду як до арбітра, що вирішує наш спір з іншою людиною), а в інших – процесуальним (коли ми подаємо до суду скаргу на установу, що порушила наші права).

Матеріальні права поділяються на **права і свободи**. **Право** (іноді називається позитивним правом) – це обов’язок правлячих проводити активні дії на користь кожного з нас. Наприклад, право на освіту накладає на владу відповідальність за створення мережі шкіл, що дає кожній дитині можливість навчання. Як вирішене питання оплати, вноситься оплата безпосередньо чи у вигляді податку, що сплачується до бюджету, котрий виступає ролі посередника при передачі коштів – це другорядне питання. Якщо, однак, дитина не буде мати можливості отримувати освіту (наприклад, внаслідок відсутності ефективної стипендіальної системи в першому з цих випадків), ми будемо мати справу з порушенням права на освіту. Аналогічно виглядає ситуація з правом на справедливий суд, оскільки виконання обов’язку побудувати мережу судових установ дає можливість кожному звернутися до суду із важливою для нього справою.

Свобода (іноді називається негативним правом) – це покладені на владу заборони на втручання в окремі сфери нашого життя. Свобода слова, свобода віросповідання тощо – це заборони на втручання державної влади в цю область людської активності. Інакше кажучи, якщо у мене є право, то обов’язком влади є щось для мене зробити, діяти активно, а якщо мені належить якась свобода, держава повинна від дії утриматися.

Традиція польської мови іноді суперечить цій семантиці – буквально трактоване право на життя могло б означати, що держава повинна зробити мене безсмертним, а, тим часом, мова іде скоріше про свободу життя; право на зібрання – це заборона на втручання у те, де і під якими гаслами мирно збираються люди, а значить, це свобода зібрань. Боротися з мовною нормою складно і не завжди доцільно, тим не менше, розмежування позитивних та негативних прав є дуже суттєвим.

Деякі права є **невід’ємними** правами. Це належні людині права, від яких вона не може відмовитися. Підписаний кимсь документ про те, що він відрікається від особистої свободи і віддається комусь в рабство, не буде мати жодних юридичних наслідків і з самого початку позбавлений значення. З іншого боку, ми можемо ефективно розпоряджатися майном і обмежити своє право власності – власність не є невід’ємним правом.

Оскільки все, що пов’язане з правами і свободами людини, відбувається між індивідуумом та владою, слід підкреслити, що є три принципово різних підходи до природи цих відносин.

Згідно з першим із підходів, влада первинна, и це власне вона завдяки своїй прихильності та доброті надає людям певні права. Таким чином, люди мають стільки прав, скільки влада захоче їм дати. Такий підхід представлений у всіх комуністичних конституціях³, можна знайти його також у деяких європейських конституціях дев'ятнадцятого століття.

Другий підхід базується на моделі суспільного договору: влада і, з іншого боку, народ, що розуміється як сукупність індивідумів (а не як марксистське суспільство, котре будучи „новою якістю”, може мати свої власні, незалежні від волі та інтересів його членів цілі), укладають договір. Піддані погоджуються виконувати певні повинності на користь правлячих (наприклад, платити податки), а влада зобов'язується щось робити для людей (реалізувати їх права) і утримуватися від втручання у деякі області їх життя (визнавати свободи). Такий договір, більше чи менше вигідний для кожної із сторін, доповнений описанням структури апарату влади, часто називається конституцією.

Третій підхід є типовим для американського способу мислення. Люди, котрі мають природні свободи і права, що витікають із суті їх людськості, вирішують створити державу і призначити владу, щоб їм краще та зручніше жилося. Щоб держава могла діяти, вони добровільно обмежують деякі свої права та передають їх в розпорядження держави, наприклад, обмежують своє право власності та погоджуються сплачувати податки, обмежують свою свободу та зобов'язуються по мірі необхідності служити в армії.

Ця модель принципово відрізняється від першої. В першій люди мали стільки прав, скільки надала їм влада, в третій влада має стільки прав, скільки їй передали люди. Такі відмінності в способі мислення мають серйозні практичні наслідки. Якщо потрібно буде обрати правову норму та застосувати її в конкретному добре підібраному випадку, то, керуючись першим та третім способом роздумів про взаємовідносини між людиною та владою, ми отримаємо різні рішення, а, отже, навіть одні і ті ж положення можуть по-різному формувати суспільну дійсність. Третій підхід, котрий проголошує, що **владі дозволено лише те, що допускається законом, а людям – все те, що законом не заборонено**, є однією з основ концепції прав людини. Слід, однак пам'ятати, що ми розглядаємо лише проблему взаємовідносин „індивід – влада”, і що твердження, згідно з яким людині дозволено все, що законом не заборонено, обмежує лише можливість заснованого на примусі втручання держави в численні області нашого життя, на применшуючи при цьому жодним чином наші моральні зобов'язання по відношенню до близьких, сусідів чи просто інших людей.

Основним поняттям в концепції прав людини є невід'ємна **людська гідність** чи – мовою суспільного вчення католицької церкви – гідність людської істоти. Людська гідність пов'язана із самою сутністю людини, витікає із самого факту, що хтось є людиною, її має і немовля, котре ще нічого ні доброго, ні поганого житті не зробило, і найбільший злочинець. Людську гідність слід відрізнити від особистої гідності, котра є поняттям, близьким до честі – таку гідність слід „заробити”, вона росте, коли ми поводимо себе благородно і порядно, можна її втратити, коли ми чинимо підло. Для прав людини важливим є перше поняття – людська гідність. Її обґрунтування можна шукати в різних релігіях та філософіях. Наприклад, для християнина вона випливає з того, що людина, створена за образом та подобою Бога, носить в собі частину гідності свого Творця. Однак, виявляється, що для подальших роздумів не особливо важливо, як ми обґрунтуємо існування людської гідності, в якій релігії чи філософії ми будемо її шукати, якщо і так, розглядаючи наслідки існування цієї гідності, отримаємо в кінцевому результаті дуже подібні переліки свобод та прав, що належать людині у її зв'язках з державною владою; прав, котрі захищають людину від приниження, негуманного ставлення з боку сильної держави, котра володіє засобами примусу.

Ці права та свободи є оболонкою, щитом, котрий захищає гідність кожної людини від посягань влади. Таким чином, права людини не гарантують того, що ми будемо коханими, щасливими, що нас буде супроводжувати успіх, не гарантують навіть справедливості чи мінімуму благополуччя – вони захищають нас від приниження. посягання на нашу гідність, і то лише з боку одного, але наймогутнішого з потенційних порушників – державної влади, що в демократії означає волю більшості.

Права людини дозволяють нам зберегти індивідуальність, неповторність, оскільки не було до цього часу і ніколи вже не буде когось такого, як кожен із нас, з нашим індивідуальним багажем спогадів, почуттів, думок. Протилежністю до устрою, що поважає неповторність та індивідуальність кожного з нас, є „тоталітаризми”, котрі створюють „нову людину”, вигадану диктаторами, що відповідає еталону. Такі ідеальні громадяни говорять однаково, думають

³ Республіка Польща укріплює та розширює права та свободи громадян (ст. 67 ч. 1 конституційних положень ід 22 липня 1952 року).

виникає конфлікт між їх реалізацією та правами і свободами інших людей чи такими благами, як наприклад, безпека держави. Однак, ці обмеження припустимі лише відповідно до конкретно вказаних цілей, а зробити це можна лише законом – сам уряд не має права вносити такі обмеження. Нарешті, форма обмеження повинна бути прийнятною в правовому суспільстві вільних людей. Те, чи не були порушені ці чотири умови при обмеженні прав перевіряє Європейський Суд з прав людини. Отже, у світлі європейського права необґрунтованим є побоювання, типове для нас, вихованих при комунізмі: якщо влада зможе обмежувати права, то на практиці вона їх ліквідує. Обмеження є і повинні бути допустимі, але їх об'єм і форма дуже строго перевіряються. Таким чином, можливість обмеження прав людини в жодному разі не применшує їх сутності. Пошуки меж прав і свобод людини бувають важкими, є джерелом конфліктів, а розвиток науки та технології викликає все нові проблеми.

Сам факт визнання прав і свобод людини не має великого значення, якщо відсутні **процедури** що дозволяються кожному ефективно захищатися від порушення цих прав. Влада завжди має схильність до порушення прав підданих, оскільки, роблячи це, можна правити ефективніше та швидше, іноді навіть прагнучи до досягнення гідних похвали та благородних цілей. Ця схильність правлячих кіл не залежить від пануючого в даній країні ладу, звідси впливає фундаментальна проблема створення попереджувачих її процедур, котрі перешкоджають ходінню влади „найкоротшим шляхом”. Особливо яскраво це проявлялось у часи ПНР, в Конституції якої були записані деякі права людини, в 1976 році було ратифіковано Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, однак громадяни не мали процесуальних прав. В той час не було можливості висунути обвинувачення проти міського державного службовця, поліцейського чи міністра в порушенні належних нам прав, а посилення на конституцію чи міжнародне право могло зустрітись в кращому випадку з делікатною намішкою. В розвинутих демократичних країнах захисту прав та свобод людини служать суди, в тому числі адміністративні та конституційні; парламентські уповноважені з прав людини (омбудсмени); інститути громадянської законодавчої ініціативи і громадянського референдуму; громадянське право на скаргу до конституційного суду; пряме застосування правовими інститутами конституції та міжнародних трактатів, що стосуються прав людини; діючі на базі відповідного законодавства неурядові організації; право на подачу петицій тощо. Деякі матеріальні права, такі як свобода слова, право на інформацію про діяльність державної влади, свобода зібрань та асоціацій, є не лише цінностями, що належить захищати, але й інструментами, котрі полегшують захист інших прав. Врешті-решт, добрий політичний устрій держави з чітко розмежованими, взаємно контролюючими гілками влади – законодавчою, судовою та виконавчою – полегшує захист прав людини.

Права людини постійно розвиваються, їх каталог розширюється як у внутрішньодержавних правових системах, так і в міжнародному праві варто при цьому підкреслити, що міжнародне право визначає мінімальний стандарт захисту прав людини, загальний для всіх країн з різними традиціями та культурами; решта ж прав та свобод до таких загальноприйнятих каталогів додані національним законодавством). Поряд з дискусією про ці додаткові права з'являються нові проблеми та загрози, наприклад, загроза права на приватне життя з боку прогресуючої інформатики чи нові проблеми, пов'язані з границями свободи наукових досліджень. Таким чином, формулюються нові права та свободи, ідуть пошуки процедур, що ефективніше гарантують їх дотримання, а також за допомогою різного роду технік ведеться протидія порушенню правлячими колами загальноновизнаних сьогодні прав людини. Оскільки схильність до обмеження прав індивідуумів я іманентною рисою влади, в тому числі влади більшості, громадська діяльність на захист прав людини буде потрібна завжди. Сьогодні видно, що чим більш зрілою є демократія, тим сильніші та численніші організації, котрі захищають індивідуальність і неповторність людської особистості від домагань правителів.

HELŚIŃSKA FUNDACJA PRAW CZŁOWIEKA
HELSINKI FOUNDATION for HUMAN RIGHTS

00-018 Warszawa, ul. Zgoda 11
 tel./fax: (48 22) 828-10-08, 828-69-96
 e-mail: hfhr@hfhrpol.waw.pl
 konto: PKO BP SA | O/Centrum 83 10201013 122670035
 swift: BPKOPLPW

ZARZĄD FUNDACJI
 Prezes: Marek Antoni Nowicki
 Wiceprezes: Danuta Przywara
 Sekretarz: Andrzej Rzepliński
 Skarbnik: Elżbieta Czyż
 Członek Zarządu: Zbigniew Hołda

ВВЕДЕНИЕ В КОНЦЕПЦИЮ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА⁴

Виктор Осятинский

1 . Введение

Права человека являются универсальными моральными правами фундаментального характера, которые принадлежат каждому лицу в его взаимоотношениях с государством. Концепция прав человека зиждется на 3-х положениях:

- Первое - каждая власть ограничена;
- Второе - каждый человек располагает своим автономным миром, вмешиваться в который не может никакая власть;
- И третье - каждый человек, защищая свои права, может предъявлять претензии к государству.

Права человека относятся к категории моральных прав. Однако, они отличаются от других моральных прав целым рядом отличительных признаков. Моральное право может принадлежать индивидууму благодаря его достижениям или социальному статусу. Права человека, напротив, универсальны; они принадлежат всем людям во всех ситуациях, и невзирая на их социальное положение. Если некоторые моральные права приобретаются человеком, права человека присущи ему как таковому, каждое лицо нарождается на свет уже наделенное такими правами. Права человека неотчуждаемы, что означает, что человека нельзя лишить таких прав, и что человек не может добровольно отказаться от них, в то время как о.т других моральных прав человек может в добровольном порядке отказаться частично или полностью, временно или навсегда.

И, наконец, если при предъявлении претензий по поводу нарушения какихлибо других моральных прав человек должен представлять доказательства обладания такими правами, в отношении прав человека таких доказательств не требуется: они принадлежат лицу по праву рождения человеком. Более того, права человека сами по себе являются достаточным основанием для предъявления базирующихся на них претензий. Способность предъявления претензий является наиважнейшим аспектом прав человека.

Человек без прав может просить, обращаться с петицией, или умолять тех, от кого зависит его жизнь. Просьба, обращение с петициями, мольба есть результат неравенства положения, которое поощряет порабощение.

Предъявление претензий, напротив, подразумевает определенное базовое соответствие человека в той или иной ситуации, несмотря на фактические, и зачастую желательные различия в социальном положении и иерархии властей. Оно также подразумевает свободу. Раб или слуга умоляет, свободный индивидуум требует. Требование есть важный ингредиент человеческого достоинства. Защита достоинства, в свою очередь, является одной из основных функций защиты прав человека. Другие функции последней напрямую связаны с достоинством и свободой.

⁴ Матеріал Гельсінської фундації прав людини з Варшави (Польща). www.hfhrpol.waw.pl.

думали о правах человека. Притязания на лучшую жизнь оправдывались скорее в контексте благосостояния нации, истории, большего добра большему количеству людей, или социальной справедливости, чем в контексте прав человека.

Понятие прав человека стало общепризнанным лишь после второй мировой войны. Совершенный демократично избранным фашистским режимом германии геноцид помог осознать необходимость ограниченного правительства, которое могло бы облагораживать и уравнивать страсти большинства. Моральный императив суда над нацистскими преступниками и их осуждения привели к возрождению концепции естественного права. Падение расизма привело к расширенному толкованию понятия индивидуальных прав применительно ко всем человеческим существам, что в свою очередь проторило путь падению колониализма. В 1948 году всеобщая декларация прав человека сделала гражданские, политические и социальные права как стандарты поведения достоянием всего мирового сообщества.

4. Позитивные и моральные права человека

После 1948 года развитие прав человека шло по пути расширения набора прав, признаваемых как права человека, и разработки механизмов внедрения этих прав в жизнь.

Внедрение в жизнь это как раз то, что отличает моральные права от позитивных. Моральные права служат основой для предъявления претензий к чему-либо, но не обеспечивают эффективного применения этих прав в жизни. Говоря об ущемлении своих моральных прав, человек взывает к совести нарушителя, ко всеобщим моральным нормам, голосу общественного мнения, суду истории и пр. Все эти призывы могут звучать прекрасно, но не оказывать влияния на нарушителя.

Позитивные же права, напротив, могут быть незначительны по своему моральному или иному заряду, но они обеспечены эффективной защитой. Нет необходимости оправдывать свои юридические права, их необходимо обосновывать. Таким образом, юридический статус прав человека придает им гораздо большую защищенность, чем их моральный статус.

Основная проблема, связанная с легализацией прав человека, заключается в том простом факте, что Они нацелены на ограничение полномочий именно тех государственных институтов, которым надлежит легализировать их. Акты самоограничения со стороны власть предержащих явление довольно необычное. Они случаются в чрезвычайных обстоятельствах революционных перемен, проигранных войн или легитимизации новообразовавшихся государств. Они также могут иметь место под давлением других стран. Именно так случилось с правами человека, впервые признанными и использовавшимися ведущими демократиями Запада.

За Всеобщей Декларацией 1948 года последовал ряд международных и региональных документов, нацеленных на защиту определенных прав. В некоторых из них провозглашались права и их обоснование без надлежащих механизмов введения в действие, уточнение которых было оставлено факультативным протоколам. Как правило, протоколы или региональные соглашения подписывались теми странами, которые уже применяли права человека в своем внутреннем законодательстве и конституционном устройстве. Попытки повлиять на другие страны вызвали контрреакцию, основным аргументом которой был принцип государственного суверенитета.

5. Права человека в рамках национального правопорядка

Более перспективным представлялось инкорпорирование прав человека в конституции стран. Однако, декларирование определенных прав во многих конституциях не сопровождалось обеспечением механизмов их проведения в жизнь. Критической точкой борьбы за права человека сегодня являются именно способы осуществления конституционных и правовых обещаний как действенных механизмов защиты этих прав.

Права человека во внутреннем правопорядке защищены либо законодательно, либо конституционно. Законодательные права гарантируют защиту от исполнительной власти, в то время как конституционные защищают Индивида еще и от законодательной. Предоставляемые конституцией права не могут быть урезаны или видоизменены разве что при особых обстоятельствах и в строго определенном самой конституцией порядке временным большинством. То есть, конституционные права из всего набора решений большинства отбирают

некие защищенные правами базовые ценности. При большинстве конституционных порядков гражданские свободы и политические права относятся к категории конституционных, тем самым налагая ограничения на власть большинства.

Защита от большинства социальных прав проблема более сложная. Международные документы по социальным правам не требуют их конституционализации, а лишь их законодательной защиты. Решения, принятые в этом отношении конституциями демократических стран, разнятся между собой.

6. Необходимость прав человека

Хотя права человека изначально появились как инструменты защиты от тирании недемократических властей, они одинаково необходимы и в условиях демократии, и в условиях автократии. Хорошо известно еще со времен суда над Сократом, какой

самодовольной и не прислушивающейся к голосу меньшинства и диссидентов может быть демократия. Если демократия определяет способ вынесения социально значимых решений, то права человека налагают ограничения на содержание решений, которые могут быть приняты любой властью, демократической включительно.

Опасность неограниченной мажоритарной демократии особенно высока в новообразующихся демократиях Центральной и Восточной Европы, в которых демократия является долгожданным, но так никогда и не реализовавшимся идеалом. Более того, разрушение многоэтнических или многонациональных государств привело ко взрыву национализма, зачастую пускаемого новыми лидерами в ход как средство узаконения своей власти и завоевания поддержки масс. Во многих странах этнические войны привели к нарушению прав человека всех граждан страны; в других к ограничению прав этнических меньшинств. В еще большем количестве стран права религиозных меньшинств находятся под угрозой религиозного фундаментализма. Националистические и фундаменталистские соблазны усиливаются из-за экономических трудностей и обманутых ожиданий людей, которые надеялись на быстрое экономическое улучшение после введения глобальных политических перемен; крушение надежд масс наталкивает лидеров на использование символической политики. Более того, установление демократии, базирующееся на экспериментировании и применении метода проб и ошибок, оказалось процессом очень трудным. Защита прав человека стала важным сдерживающим фактором такого экспериментирования, способствующим тому, чтобы личность и меньшинство не приносились в жертву процессу перехода к демократии.

Таким образом, права человека сегодня так же необходимы в странах нарождающейся демократии, как они были необходимы в 1970х и 1980х годах тоталитарного режима. Однако существует опасность разочарования в правах человека. С одной стороны, многие члены антикоммунистической оппозиции, войдя в посткоммунистические правительства, проявили меньшую заинтересованность в защите прав человека и большую в приобретении власти. С другой стороны, многие люди, включая активистов движения за права человека, по видимому, ожидали слишком многого от собственно идеи прав человека.

С 1948 года, года подписания Всеобщей Декларации, понятие прав человека приобретало все возрастающую значимость и в моральном плане, пробуждало все более широкие отклики. В 1975 году, после принятия Заключительного Акта Хельсинкского Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе, права человека становятся общепризнанной нормой международного поведения: подписавшие его страны могли контролировать соблюдение прав человека другими странами и могли потребовать ограничения их нарушений. Таким образом, права человека стали благоприятной почвой для групп диссидентов и оппозиционеров, живущих в условиях тоталитарных и авторитарных режимов. Во первых, они сталкивались с реальными проблемами массовых нарушений прав человека. Во вторых, начиная с середины 70х гг., когда в Польше появились оппозиционно настроенные группы, защищающие права рабочих, права человека стали эффективным инструментом мобилизации массовой поддержки оппозиции. В третьих, права человека обеспечивали оппозицию международным признанием и поддержкой. Неудивительно, что почти все жалобы и претензии формулировались в терминах прав человека. Каждое отклонение от лелеемых социальных и политических ценностей" интерпретировалось в контексте нарушений прав человека. То есть права человека стали синонимами демократии, прогресса, экономического благосостояния, общего блага, равенства, справедливости и всего того, что воспринималось как ценности высшего порядка.

Осознание того факта, что подобный взгляд чрезмерно упрощен и не служит на благо дела защиты прав человека, было процессом медленным и болезненным. Активистам борьбы за права человека, действующим в посткоммунистических странах, трудно передать своим сторонникам понимание того, что права человека не являются

Тем магическим ключом, который открывает все ведущие к счастью и справедливости двери, но представляют собой лишь один из принципов, которые должны сосуществовать в демократическом правовом государстве.

7. Права человека против других ценностей

Права человека не просто отличаются от других желаемых ценностей, но они могут и конфликтовать с последними. Хотя и существует право на участие в управлении государством, права человека не синонимичны демократии; наоборот, защищая права меньшинств и отдельных граждан, они ограничивают свободу принятия политических решений. При всем том, что они в конечном итоге способствуют экономическому прогрессу и благополучию, они могут замедлять экономический рост, отвлекая часть бюджетных средств для "непродуктивных" начинаний, таким образом ограничивая свободу контрактов или налагая на промышленные предприятия природоохранные ограничения. Формируя базу правового порядка, права человека, тем не менее, не идентичны легальности и иногда вступают в противоречие с надлежащим образом обнаруживаемыми законами, иногда приводя к их нарушениям. Несмотря на существование права человека на социальное благосостояние, права человека не эквивалентны понятию социального равенства; перераспределение есть лишь один из способов реализации основной цели защиты социальных прав, которая является скорее базовой социальной безопасностью, чем равенством жизненных условий.

Ценности, являющиеся важными и законными целями общественной политики, осуществляются иными, чем права человека, средствами. Чаще всего такие ценности, как экономический прогресс, общее благо, равенство и социальная справедливость присущи политическим процессам, имеющим место в парламентах. Мириться ли обществу с высоким уровнем инфляции или повышением уровня безработицы, согласно ли оно на повышение налогов и расходов на социальные нужды, или наоборот, предпочитает снижение налогов, сокращение социальных программ и большую степень экономической самостоятельности индивида, хочет ли общество иметь контролируруемую государством систему медицинского обслуживания или регулируемое государством систему частного страхования это вопросы политического решения. Аналогичным образом в каждом обществе есть место для коллективных действий и защиты групповых интересов, хотя права человека не являются коллективными правами и они не отождествляются с защитой интересов.

Как уже было отмечено, права человека затрагивают некоторые ценности, существующие как вне, так и в рамках политического процесса, и при столкновении с другими ценностями и интересами права человека становятся козырями, то есть они главенствуют над этими другими интересами. В этом проявляется "фундаментализм" прав человека.

Будучи фундаментальными, права человека вместе с тем не являются абсолютными. Они могут игнорироваться и зачастую игнорируются ради других ценностей. Тюремное заключение противоречит личной свободе, запрет на пропаганду расизма или на разжигание бунтов ограничивают свободу выражения, некоторые действия полицейских и следователей приводят к нарушению права на неприкосновенность жилья, и т.д. Но важно то, что эти вторжения в сферу прав личности не совершаются произвольно, они ограничиваются заведомо обусловленными обстоятельствами и надлежащей правовой процедурой.

В конституционном государстве условия, при которых права человека могут нарушаться, декларируются в конституции. Равным образом в конституции оговаривается, какие именно права могут быть законодательно ограничены и в какой степени, для защиты более приоритетных интересов общества. И, наконец, конституции обеспечивают специфические ситуации и процедуры, когда некоторые права могут быть приостановлены по причинам чрезвычайного характера. Фундаментализм прав человека означает, что каждое отклонение от соблюдения этих прав властями должно иметь конституционно обоснованное оправдание.

граждане знают, на какие действия могут пойти, не рискуя вызвать нежелательные последствия, и каковы границы действий власти по отношению к ним. В общем, можно сказать, что там, где действует конституция, граждане испытывают большее чувство безопасности, чем в рамках системы, где власть не сдерживается никакими нормами.

Ничего удивительного, что принятия конституции добивались борцы за свободу и вожди оппозиции в тех странах, где господствовал авторитарный режим королей, царей и диктаторов. Но конституции оказались не менее важными и в демократических государствах. Демократическая власть, как правило, подвергается разделу, и такое разделение должно основываться на неких принципах, которые не позволили бы лицам, исполняющим определенные властные функции, бороться между собой за сферу своей власти, хотя борьба за влияние неизбежна. Ведь, несмотря на демократический характер выборов, люди, облеченные властью, не перестают быть людьми – со всеми человеческим слабостями, амбициозностью, склонностью думать, главным образом, о себе и своих ближних. Поэтому нужно пристально следить за ними, тем более, что самый факт избрания в результате демократических выборов, может льстить их самолюбию и поддерживать убежденность в своей чрезмерной правоте. Более того, демократическое правительство может быть столь же бесчувственным, что и диктатура, в том, что касается потребностей и прав меньшинств и отдельных лиц. В таком правительстве правит большинство, а это значит, что меньшинство может подвергаться дискриминации и при этом не испытывать такого чувства своей моральной правоты, как это бывает при диктатуре. Вот потому-то в рамках конституционной демократии правящее большинство ограничено именно конституцией, которая лимитирует пределы власти большинства и защищает основные права и интересы меньшинства. Конституция возносится над властью не только королей и потенциальных тиранов, но и демократически избранных президентов, премьеров и парламентов.

Такую роль конституции играли не всегда. Первые конституции создавались в конце эпохи феодальной раздробленности, когда один из князей стремился консолидировать государство и подчинить своей власти остальных представителей дворянского сословия. Такие попытки вызвали сопротивление, а зачастую и бунт или его угрозу. Конституции позднего средневековья, такие как знаменитая английская *Великая хартия вольностей (Magna Charta Liberatum)* 1215 года, конституция *Nihil Novi* 1505 года и другие дворянские привилегии в Польше, а также многие подобные документы, разработанные в разных странах, были своего рода компромиссом: обеспечивали правителю лояльность дворянства, но при этом очерчивали границы королевской власти, гарантируя дворянству свободы и привилегии. Основанием для подобных свобод была, однако, не воля власти, а традиция: дворянство утверждало, что свободой располагало «испокон веков», а теперь короли хотят ее отобрать; и вот короли издавали конституции с целью подтвердить извечные права и свободы дворянства (т.е. одного из сословий – наряду с духовенством и иногда городским патрициатом, – который, пользуясь современной терминологией, можно было бы назвать «гражданским сословием»).

Новые конституции также чаще всего были проявлением страха перед чрезмерной властью правителей, но в отличие от старых, они не оглядываются назад, а устремлены вперед, в будущее. Они не подтверждают сложившийся порядок вещей, а создают новый, конституируют его. Хотя отдельные нормы – касающиеся прав и свобод – могут ссылаться на традицию, они достаточно полно обоснованы в самой конституции, чтобы не искать обоснований за ее пределами. Обоснованием же самой конституции является не традиция, а воля: правителя или воля народа.

Первой конституцией нового типа принято считать Конституцию Соединенных Штатов Северной Америки 1787 года. Ей предшествовали конституции, принятые в отдельных штатах после получения независимости. Американская Конституция передала часть властных полномочий штатов федеральным властям и предусмотрела механизмы разделения и равновесия властей. В 1791 году Конституция была дополнена *Биллем о правах*, или Хартией прав, в виде 10 первых поправок к конституции, в которых оговаривались гарантии прав граждан. Таким образом, в Американской Конституции объединились черты новых конституций в виде учреждения нового механизма власти с давним конституционализмом, проявлением которого было подтверждение извечных прав в *Билле о правах*.

Американскую Конституцию подготовила небольшая группа политиков из первых 13 американских штатов, но она была ратифицирована каждым штатом в отдельности. В весьма продолжительной дискуссии, сопровождавшей ратификацию, приняли участие граждане Америки, хотя в то время в эту категорию входили только белые лица мужского

пола, обладающие определенной собственностью. Ратификационная дискуссия была неповторимым уроком конституционализма.

Нужно сказать, что Американская Конституция предусматривала значительные ограничения демократической воли большинства. Значительная часть ее авторов и, прежде всего, Джеймс Мэдисон, которого иногда называют «отцом американской конституции» боялась тирании большинства и вмонтировала в конституцию уравнивающие механизмы, превращающие ее в систему разделения властей посредством, в частности, особых выборов президента и Конгресса, а также благодаря введению разных форм выборов в каждую палату Конгресса. Хартия прав человека начиналась, пожалуй, самыми знаменательными в истории конституционализма словами: «Конгресс не может принимать законы...», которые нарушали бы права, приведенные в первых десяти поправках. Таким образом, Хартия являлась ограничением демократической власти представительного законодательного органа. В 1801 году созданный согласно Конституции Верховный Суд присвоил себе право принимать решения, определяющие, насколько акты, принятые исполнительной и законодательной властями, соответствуют Конституции. Итак, почти с самого начала существования независимых Соединенных Штатов в этой стране признавался принцип верховенства Конституции над законодательной властью и существовал независимый высший судебный орган, стоящий на страже Конституции и нередко исходящий в своих постановлениях непосредственно из положений Конституции. Более того, законодательный орган, т.е. Конгресс, не мог самостоятельно изменить Конституцию.

Интересно отметить, что перед ратификацией по всем штатам прокатилась волна бурных дебатов между ее сторонниками, так называемыми федералистами, и противниками – антифедералистами. На этом этапе конституция разделила американское общество, но после принятия она становится главным орудием интеграции и символом национального и государственного самоопределения штатов.

Причина этого лежит, в частности, в том, что в начале существования Соединенных Штатов эмигрантское общество, разобщенное культурно и этнически, не имело общих символов. Конституция стала отличительной чертой американцев, тем, что отделяло их от европейских корней и давало им ощущение самобытности.

В Европе дело обстояло иначе. Конституции должны были служить проявлению и защите самобытности, существо которой крылось в национальной культуре, общественных ценностях, языке, а иногда и в идеологии. Конституции провозглашали эти ценности и цели.

Именно такая задача стояла перед первой современной европейской конституцией – польским Правительственным Законом от 3 мая 1791 года. Она перестраивала государственную власть – укрепляя позицию короля, предоставляла ограниченные права мещанству, но при этом сохраняла дворянские привилегии, включая крепостное право. Если принять во внимание серьезное отставание Польши в общественном развитии и приходящее в упадок государство, Конституция 3 мая была передовой, но ей далеко было до воплощения идеалов современного конституционализма. Ее вступлению в силу помешали второй и третий разделы Польши. Не прошедшая проверки на практике, она стала символом реформ, патриотизма и национально-освободительных устремлений и сохранила свою роль до сегодняшнего дня.

Конституция и демократия

Конституция Французской революции, также принятая в 1791 году, была скорее фундаментом демократической формы правления, чем ограничителем власти. Она зиждилась на идеях Жан-Жака Руссо, который утверждал, что большинство не может ошибаться, выбирая своих представителей, и они всегда будут действовать во имя наилучших интересов народа. Правителем является народ, это ему принадлежит суверенная власть, которую осуществляют государственные чиновники. Конституция – акт передачи власти чиновникам со стороны народа, привилегия власти, предоставленная волею свободных граждан государству и его должностным лицам. Народ -- и суверен, и творец (непосредственный или косвенный) самой конституции. Именно он принимает решение о создании государственных органов для осуществления общих целей. Он определяет в конституции круг ведения и задачи этих органов, а также взаимоотношения между ними. Народ обладает правом периодически проверять действия властей и сменять должностных лиц. Однако через выборы народ передает свою властную компетенцию избранным представителям. Представляющий народ парламент становится неограниченной

властью и ее высшим органом.

Так представлялось дело в послереволюционной практике Франции. Парламент не только устанавливал законы, но и назначал всех государственных чиновников, ему же подчинялись все другие органы власти и учреждения. Неудачи и ошибки парламента становились катастрофой для демократии, и тогда его власть сменяла диктатура личности, которой предстояло спасти народ – сначала это был Наполеон Бонапарт, а тридцать лет спустя Луи Наполеон Бонапарт. Конституции менялись во Франции при каждом серьезном повороте истории, но это не имело особого значения, ибо все они представляли собой собрание благородных принципов и идейных деклараций, а не актом права, подлежащим непосредственному соблюдению. Согласно традиции континентального (европейского) гражданского права государство функционировало на основе парламентских законов, которые служили также основанием для вынесения судебных приговоров. Во Франции, как и в большинстве европейских стран, принявших французскую модель, конституция могла быть изменена решением парламента, представляющим высший орган власти. В системе, предусматривающей верховенство парламента, конечно, не было места для органов, контролирующей конституционность законов. Парламентаризм был олицетворением демократических идеалов, которые находили гораздо больший отклик в континентальной Европе, чем в англосаксонских странах.

И в этом не было ничего неестественного, ибо большая часть континента оставалась под властью монархов, чуждых каким-либо демократическим идеалам. Иногда они одаривали своих подданных конституциями, которые были своего рода поблажкой со стороны милостивого правителя. Он сам решал, как и с помощью каких органов собирается править, а также сам ограничивал свою власть и милостиво предоставлял некоторые права своим подданным. При этом не оставалось никаких сомнений, по чьей воле предоставляются права и кто является сувереном. Поэтому правитель мог изменить свою волю и даже отобрать у подданных некоторые права, особенно если они в чем-то пренебрегли своими обязанностями по отношению к властелину.

Такой вид конституционализма можно назвать привилегией свободы, предоставляемой правителем. Правитель суверенен, и от него исходят право и свободы, обращенные к подданным. Обоснованием такого порядка вещей является особая позиция и миссия правителя и его квалификация. Он подготовлен к управлению, он лучше всех знает, что нужно его подданным, даже если это не всегда совпадает с их стремлениями. Правитель как добрый батюшка в традиционной семье -- он заботится о детях, сам принимает решения, слушающие их интересы, и не обязан считаться с их точкой зрения. Такой конституционный порядок не обеспечивает гражданам участия в установлении конституции и прав, но все же у него есть свои достоинства по сравнению с авторитарным режимом без всякой конституции, при котором люди лишены всякого чувства безопасности перед решениями правителя. Далекие от демократических идеалов, патерналистские или авторитарные конституции рассматривались как «меньшее из двух зол». Идеалом для республиканских демократов была ничем не ограниченная власть большинства. Отступления от демократии были «злом», но автократия, ограниченная конституцией, была меньшим злом, чем ничем не ограниченный произвол власти.

Несмотря на принципиальные различия между патерналистской автократией и парламентской демократией, эти системы больше похожи друг на друга, чем на американскую систему конституционной демократии. В парламентской демократии избранный большинством парламента играет роль своего рода доброго правителя, чья мудрость вытекает из коллективной мудрости большинства. Правду говоря, большинство западноевропейских демократий практически выросло из демократизированного идеала благорасположенной власти, ибо короли в этих странах постепенно передавали власть парламентам, сохраняя для себя титулы и почести, причитающиеся главам государств. Выборная власть парламента была довольно широкой, и до последнего времени не подчинялась конституции. Власть в этих странах исходила скорее от государства, чем от народа, хотя на государстве лежал патерналистский долг – скорее моральный, чем юридический – заботиться о гражданах. Верховенства государства не изменил тот факт, что -- согласно требованиям демократии -- высшие должностные лица в государстве избираются, а не назначаются.

хорошему не привела бы также попытка оставить в руках политиков отношения между государством и гражданами, ибо искушение ограничить гражданские права в пользу государства и должностных лиц было бы слишком сильным. Предметом самостоятельных решений политиков не должны быть также средства защиты прав и возможности выразить претензию по отношению к государству. И, наконец, сами правила защиты конституции и внесения в нее изменений должны оставаться за пределами политического процесса, чтобы исключить возможность изменить конституцию по ходу процесса. Именно поэтому в конституционных демократиях проводится водораздел между политическим и конституционным процессами, и каждому из них придаются разные институционные формы.

Принимая и утверждая конституцию, общество и власть вводят самоограничения на будущее. Договариваются, что определенные решения не будут приниматься. На практике это означает, что в демократическом государстве все политические решения могут и должны приниматься законодательной и исполнительной властью. Однако эти решения не должны нарушать правил и ценностей, принятых и охраняемых конституцией. Парламент может издать закон, организующий всеобщее образование, но не может лишиться права на образование национальные меньшинства. Закон может регулировать принципы организации собраний, но не может их запрещать. Закон о бюджете должен разделять государственные средства, но не может привести к тому, чтобы зарплаты, выплачиваемые государством, различались по расовому принципу, с точки зрения социального происхождения или вероисповедания. Ведь правила и ценности, установленные конституцией, подлежат особой защите: они охраняются от воли большинства и от решений представителей, избранных в демократическом порядке. Конституция не должна предопределять, каким целям государственной политики следует отдать выбор, ее задача – установить границу возможного выбора.

Конституционная демократия не только обеспечивает интересы управляемых, она выгодна и для тех, кто правит. Конституция позволяет им разграничить ответственность за осуществление власти, ограничивает конфликты в рамках властной системы и помогает отразить давление избирателей на власть имущих, особенно, в тех случаях, когда требования избирателей выходят за рамки конституции либо их реализация могла бы быть связана с нарушением конституционных прав личности или меньшинства.

Существует ли идеальная конституция?

Как говорилось выше, первые три современные конституции – это Американская Конституция 1787 года, а также Польская и Французская конституции 1791 года.

С некоторыми поправками Американская Конституция действует по сей день. Польская утратила силу задолго до третьего раздела Польши в 1794 году и превратилась в символ-идеал, плюсы и минусы которого нельзя проверить на практике. Во Франции же после первой было еще более десятка конституций.

Конституции бывали собственные и навязанные извне, короткие и длинные, принятые наспех, как, например, в Японии или в результате долгой подготовки – см. Польская Конституция 1921 года, принятию которой предшествовала без малого двухлетняя работа Законодательного Сейма.

Иногда в конституциях содержатся далеко идущие цели, политические программы и идейные декларации. Например, самая длинная из всех Индийская конституция 1949 года поставила перед собой задачу – провести двойную революцию: создать из многочисленных наций (народностей) единый народ и преобразовать кастово-феодальное иерархическое общество в современное эгалитарное.

Идеальной конституции нет и быть не может. Не существует единого образца, который можно было бы применить или хотя бы адаптировать во всех государствах. Будучи главным образом юридическим документом, конституция одновременно провозглашает и защищает национальную и государственную самобытность страны, жизнь которой подлечит организации. А самобытность – это и традиции, и верования, и символы, и институты, развивающиеся по ходу истории. Такое историческое наследие ограничивает возможности изменения конституции в куда большей степени, чем кажется конституционалистам. В еще большей мере историческое наследие препятствует переносу конституционных институтов из одной страны в другую. Попытки привить американскую или европейские конституции в странах третьего мира кончались неудачей, а те же самые органы начинали играть совсем другую роль в новом историческом и общественном контексте.

из убеждения о положительности человеческой природы, приводили к большим разочарованиям, если подлецом оказывался хотя бы один человек. Творцы реалистических конституций считают, что даже если окажутся неправы и народ всегда будет проявлять мудрость, а политики безупречную честность, то и в этом случае внесенные ими ограничения власти не причинят большого вреда.

Конституции могут быть очень разными, неодинаково регулировать организацию и разделение власти, могут предоставлять государству большие или меньшие полномочия и хуже или лучше защищать граждан. Тем не менее, большинство современных конституций состоит из трех основных частей, которые могут быть разбросаны по разным разделам.

Первая часть – это положения, касающиеся механизма власти и методов управления. Еще до принятия первых конституций, в XVIII веке, Монтескье утверждал, что самым главным является разделение власти на законодательную, исполнительную и судебную. Чаще всего нормы, определяющие, как разделяется власть и какие отношения должны складываться между ее органами, составляют большую часть конституции, поскольку в ней весьма подробно оговаривается структура и компетенция каждого органа власти. Именно эта часть особенно важна для политиков, ибо здесь устанавливаются правила игры, в которой они принимают участие.

Однако Джеймс Мэдисон, основоположник Американской конституции, разработал более подробный, чем у Монтескье, механизм уравнивания разделенных властей и представил более глубокие теоретические обоснования этого процесса. Согласно Мэдисону, разделение и уравнивание властей служили не только барьером в борьбе за власть, против концентрации власти и злоупотреблений таковой, но и действовали как механизм институционализированного представительства противоречивых интересов в государстве. Без такого механизма сильные группы интересов, так или иначе, находили бы внеконституционные пути осуществления своих целей, чаще всего с помощью коррупции.

Разделение властей не останавливается на уровне высших государственных органов. Власть должна быть также разграничена между центральными и местными органами. Разделение не может сводиться к независимым выборам в разные институты, оно, прежде всего, означает отнесение к ведению местных властей и органов самоуправления таких вопросов, в которые центральная власть не имеет права вмешиваться, а также обеспечение органам самоуправления финансовой независимости, включая право обложения местными налогами.

Вторая часть конституции – это положения, касающиеся прав личности. Для граждан это самая важная часть, поскольку в ней вводятся ограничения государственной власти в ее отношениях с индивидом. Правила, касающиеся прав личности и меньшинств, представляют собой неизбежное ограничение власти большинства: в них определяются те сферы жизни, в которые не может вмешиваться ни одна, даже самая демократическая власть. Простое перечисление прав личности не имеет, однако, большого смысла, если оно не подкреплено правовыми нормами, дающими индивиду средства защиты в случае нарушения его прав и устанавливающими институты, имеющие целью защиту указанных прав.

И, наконец, третья часть конституции касается защиты конституции как таковой. Сюда входят особый порядок принятия и изменения конституции, а также механизмы, позволяющие определить, соответствуют ли конституции решения законодательных, исполнительных и судебных органов. Третья часть охватывает к тому же правила приостановления действия конституции или ее частей в случае введения чрезвычайного положения. Эта часть конституции наиболее важна с точки зрения самого принципа конституционализма.

Не в каждой конституции содержатся все три элемента. Некоторые конституции регулируют только организацию властной системы. Другие содержат подробный перечень гражданских прав, но ничего не говорят о механизмах их защиты. Есть конституции, состоящие из нескольких документов. Так обстоит дело с Британской «Конституцией», которая складывается из ряда обычных законов, принятых в разное время. Очень часто конституции состоят из принципов разделения властей и особых хартий прав, содержащих нормы относительно гражданских прав и механизмов их защиты. Конституция Соединенных Штатов была первично принята в 1787 году как механизм управления, но затем была ратифицирована в 1791 году совместно с Хартией прав (Билль о правах) в виде первых десяти поправок к конституции. Французские конституции, принятые после Второй мировой войны, заключали в своих преамбулах Хартию прав человека и гражданина времен Французской революции. Особые хартии прав существуют в Канаде, Израиле, Чешской

- b) на будь-яку службу військового характеру або – у випадку, коли особа відмовляється від неї з мотивів особистих переконань у країнах, де така відмова визнається, – службу, яка вимагається замість обов'язкової військової служби;
- c) на будь-яку службу, що вимагається у випадку надзвичайної ситуації або стихійного лиха, яке загрожує життю чи благополуччю суспільства;
- d) на будь-яку роботу чи службу, яка є частиною звичайних громадянських обов'язків.

Стаття 5. Право на свободу та особисту недоторканність

1. Кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом:

- a) законне ув'язнення особи після засудження її компетентним судом;
 - b) законний арешт або затримання особи за невиконання законного припису суду або для забезпечення виконання будь-якого обов'язку, встановленого законом;
 - c) законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення;
 - d) затримання неповнолітнього на підставі законного рішення з метою застосування наглядових заходів виховного характеру або законне затримання неповнолітнього з метою допровадження його до компетентного органу;
 - e) законне затримання осіб для запобігання поширенню інфекційних захворювань, законне затримання психічнохворих, алкоголіків або наркоманів чи бродяг;
 - f) законний арешт або затримання особи з метою запобігання її недозволеному в'їзду в країну чи особи, щодо якої провадиться процедура депортації або екстрадиції.
2. Кожен, кого заарештовано, має бути негайно поінформований зрозумілою для нього мовою про підстави його арешту і про будь-яке обвинувачення, висунуте проти нього.
3. Кожен, кого заарештовано або затримано згідно з положеннями підпункту «с» пункту 1 цієї статті, має негайно постати перед суддею чи іншою посадовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу, і йому має бути забезпечено розгляд справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час провадження. Таке звільнення може бути обумовлене гарантіями з'явитися на судове засідання.
4. Кожен, кого позбавлено свободи внаслідок арешту або тримання під вартою, має право ініціювати провадження, в ході якого суд без зволікання встановлює законність затримання і приймає рішення про звільнення, якщо затримання є незаконним.
5. Кожен, хто є потерпілим від арешту або затримання, здійсненого всупереч положенням цієї статті, має забезпечене правовою санкцією право на відшкодування.

Стаття 6. Право на справедливий суд

1. Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або – тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, – коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя.
2. Кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено в законному порядку.
3. Кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше такі права:

Додатки

- а) бути негайно і детально поінформованим зрозумілою для нього мовою про характер і причини обвинувачення, висунутого проти нього;
- б) мати час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту;
- с) захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або – за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника – одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя;
- д) допитувати свідків обвинувачення або щоб їх допитали, а також вимагати виклику й допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення;
- е) якщо він не розуміє мови, яка використовується в суді, або не розмовляє нею, – одержувати безоплатну допомогу перекладача.

Стаття 7. Ніякого покарання без закону

1. Нікого не може бути визнано винним у вчиненні будь-якого кримінального правопорушення на підставі будь-якої дії чи бездіяльності, яка на час її вчинення не становила кримінального правопорушення згідно з національним законом або міжнародним правом. Також не може бути призначене суворіше покарання ніж те, що підлягало застосуванню на час вчинення кримінального правопорушення.
2. Ця стаття не є перешкодою для судового розгляду, а також для покарання будь-якої особи за будь-яку дію чи бездіяльність, яка на час її вчинення становила кримінальне правопорушення відповідно до загальних принципів права, визнаних цивілізованими націями.

Стаття 8. Право на повагу до приватного і сімейного життя

1. Кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції.
2. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

Стаття 9. Свобода думки, совісті і релігії

1. Кожен має право на свободу думки, совісті та релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання, а також свободу сповідувати свою релігію або переконання під час богослужіння, навчання, виконання та дотримання релігійної практики і ритуальних обрядів як одноособово, так і спільно з іншими, як прилюдно, так і приватно.
2. Свобода сповідувати свою релігію або переконання підлягає лише таким обмеженням, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах громадської безпеки, для охорони публічного порядку, здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

Стаття 10. Свобода вираження поглядів

1. Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. Ця стаття не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств.
2. Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду.

Стаття 11. Свобода зібрань та об'єднання.

1. Кожен має право на свободу мирних зібрань і свободу об'єднання з іншими особами, включаючи право створювати профспілки та вступати до них для захисту своїх інтересів.
2. Здійснення цих прав не підлягає жодним обмеженням, за винятком тих, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб. Ця стаття не перешкоджає запровадженню законних обмежень на здійснення цих прав особами, що входять до складу збройних сил, поліції чи адміністративних органів держави.

Стаття 12. Право на шлюб

Чоловік і жінка, що досягли шлюбного віку, мають право на шлюб і створення сім'ї згідно з національними законами, які регулюють здійснення цього права.

Стаття 13. Право на ефективний засіб юридичного захисту

Кожен, чий права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинено особами, які здійснювали свої офіційні повноваження.

Стаття 14. Заборона дискримінації

Користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою – статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою.

Стаття 15. Відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації

1. Під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом.
2. Наведене вище положення не може бути підставою для відступу від статті 2, крім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій, і від статей 3, 4 (пункт 1) і 7.
3. Будь-яка Висока Договірна Сторона, використовуючи це право на відступ від своїх зобов'язань, у повному обсязі інформує Генерального секретаря Ради Європи про вжиті нею заходи і причини їх вжиття. Вона також повинна повідомити Генерального секретаря Ради Європи про час, коли такі заходи перестали застосовуватися, а положення Конвенції знову застосовуються повною мірою.

Стаття 16. Обмеження політичної діяльності іноземців

Жодне з положень статей 10, 11 і 14 не може розглядатись як таке, що забороняє Високим Договірним Сторонам встановлювати обмеження на політичну діяльність іноземців.

Стаття 17. Заборона зловживання правами

Жодне з положень цієї Конвенції не може тлумачитись як таке, що надає будь-якій державі, групі чи особі право займатись будь-якою діяльністю або вчиняти будь-яку дію, спрямовану на скасування будь-яких прав і свобод, визнаних цією Конвенцією, або на їх обмеження в більшому обсязі, ніж це передбачено в Конвенції.

Стаття 18. Межі застосування обмежень прав

Обмеження, дозволені згідно з цією Конвенцією щодо зазначених прав і свобод, не застосовуються для інших цілей ніж ті, для яких вони встановлені.

ПРОТОКОЛ № 6 ДО КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД, ЯКИЙ СТОСУЄТЬСЯ СКАСУВАННЯ СМЕРТНОЇ КАРИ

зі змінами, внесеними Протоколом № 11

Держави – члени Ради Європи, які підписали цей Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, підписаної в Римі 4 листопада 1950 року (далі „Конвенція”),

вважаючи, що еволюційні зміни, що мали місце в кількох державах – членах Ради Європи, відображають загальну тенденцію до скасування смертної кари,

домовилися про таке:

Стаття 1

Скасування смертної кари

Смертна кара скасовується. Нікого не може бути засуджено до такого покарання або страчено.

Стаття 2

Смертна кара під час війни

Держава може передбачити у своєму законодавстві смертну кару за діяння, вчинені під час війни або невідворотної загрози війни; таке покарання застосовується лише у випадках, передбачених цим законодавством і згідно з його положеннями. Держава повідомляє Генерального секретаря Ради Європи про відповідні положення цього законодавства.

Стаття 3

Заборона відступу від зобов'язань

Жодних відступів від положень цього Протоколу не допускається на підставі статті 15 Конвенції.

Стаття 4

Заборона застережень

Жодних застережень стосовно положень цього Протоколу не допускається на підставі статті 57 Конвенції.

ПРОТОКОЛ № 13 ДО КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД, ЯКИЙ СТОСУЄТЬСЯ СКАСУВАННЯ СМЕРТНОЇ КАРИ ЗА ВСІХ ОБСТАВИН.

Держави – члени Ради Європи, які підписали цей Протокол,

переконані, що право кожної людини на життя є основоположною цінністю в демократичному суспільстві і що скасування смертної кари становить суть від суті захисту цього права та цілковитого визнання гідності, притаманної всім людям;

бажаючи посилити захист права на життя, гарантованого Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, підписаною в Римі 4 листопада 1950 року (далі – «Конвенція»);

відзначаючи, що Протокол № 6 до Конвенції, який стосується скасування смертної кари, підписаний у Страсбурзі 28 квітня 1983 року, не виключає смертної кари за діяння, вчинені під час війни або невідвратної загрози війни;

сповнені рішучості зробити останній крок до скасування смертної кари за всіх обставин,

домовилися про таке:

Стаття 1

Скасування смертної кари

Смертна кара скасовується. Нікого не може бути засуджено до такого покарання або страчено.

Стаття 2

Забора на відступу від зобов'язань

Жодних відступів від положень цього Протоколу не допускається на підставі статті 15 Конвенції.

Стаття 3

Забора на застережень

Жодних застережень стосовно положень цього Протоколу не допускається на підставі статті 57 Конвенції.

освітньо-кваліфікаційний рівень громадянин здобуває вперше. Вони вільні у виборі форми здобуття вищої освіти, вищого навчального закладу, напряму підготовки і спеціальності.

2. Іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, мають право на здобуття вищої освіти, крім права на здобуття вищої освіти за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів, якщо інше не встановлено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Стаття 29. Принципи управління вищим навчальним закладом

1. Управління вищим навчальним закладом здійснюється на основі принципів:

автономії та самоврядування;

розмежування прав, повноважень та відповідальності власника (власників), органів управління вищою освітою, керівництва вищого навчального закладу та його структурних підрозділів;

поєднання колегіальних та єдиноначальних засад;

незалежності від політичних партій, громадських та релігійних організацій.

2. Автономія та самоврядування вищого навчального закладу реалізуються відповідно до законодавства і передбачають право:

самостійно визначати форми навчання, форми та види організації навчального процесу;

приймати на роботу педагогічних, науково-педагогічних та інших працівників;

надавати додаткові освітні послуги;

самостійно розробляти та запроваджувати власні програми наукової і науково-виробничої діяльності;

створювати у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, інститути, коледжі, технікуми, факультети, відділення, філії, навчальні, методичні, наукові, науково-дослідні центри та лабораторії, конструкторські та конструкторсько-технологічні бюро, територіально відокремлені та інші структурні підрозділи;

здійснювати видавничу діяльність, розвивати власну поліграфічну базу;

на підставі відповідних угод провадити спільну діяльність з іншими вищими навчальними закладами, підприємствами, установами та організаціями;

брати участь у роботі міжнародних організацій;

запроваджувати власну символіку та атрибутику;

звертатися з ініціативою до органів управління вищою освітою про внесення змін до чинних або розроблення нових нормативно-правових актів у галузі вищої освіти, а також брати участь у роботі над проектами щодо їх удосконалення;

користуватися земельними ділянками в порядку, встановленому Земельним кодексом України.

Стаття 38. Студентське самоврядування

1. У вищих навчальних закладах створюються органи студентського самоврядування. Органи студентського самоврядування сприяють гармонійному розвитку особистості студента, формуванню у нього навичок майбутнього організатора, керівника. Органи студентського самоврядування вирішують питання, що належать до їх компетенції.

Рішення органів студентського самоврядування мають дорадчий характер.

2. У своїй діяльності органи студентського самоврядування керуються законодавством, рішеннями спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі освіти і науки та відповідного центрального органу виконавчої влади, в підпорядкуванні якого знаходиться вищий навчальний заклад, статутом вищого навчального закладу.

3. Основними завданнями органів студентського самоврядування є:

забезпечення і захист прав та інтересів студентів, зокрема стосовно організації навчального процесу;

забезпечення виконання студентами своїх обов'язків;

сприяння навчальній, науковій та творчій діяльності студентів;

сприяння створенню відповідних умов для проживання і відпочинку студентів;

сприяння діяльності студентських гуртків, товариств, об'єднань, клубів за інтересами;

організація співробітництва зі студентами інших вищих навчальних закладів і молодіжними організаціями;

сприяння працевлаштуванню випускників;

участь у вирішенні питань міжнародного обміну студентами.

4. Студентське самоврядування здійснюється на рівні студентської групи, факультету, гуртожитку, вищого навчального закладу. Залежно від контингенту студентів, типу та специфіки вищого навчального закладу студентське самоврядування може здійснюватися на рівні курсу, спеціальності, студентського містечка, структурних підрозділів вищого навчального закладу.

5. Вищим органом студентського самоврядування є загальні збори (конференція) студентів вищого навчального закладу, які:

ухвалюють Положення про студентське самоврядування;

обирають виконавчі органи студентського самоврядування та заслуховують їх звіти;

визначають структуру, повноваження та порядок обрання виконавчих органів студентського самоврядування.

6. Органи студентського самоврядування можуть мати різноманітні форми (сенат, парламент, старостат, студентська навчальна (наукова) частина, студентські деканати, ради тощо).

Стаття 54. Права осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах

1. Особи, які навчаються у вищих навчальних закладах, мають право на:

від 15 листопада 2007 року N 1010

Про затвердження Примірного положення про студентське самоврядування у вищих навчальних закладах України

Відповідно до Закону України "Про вищу освіту", Указу Президента України від 4 липня 2005 року N 1013 "Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні" та з метою створення належних умов для діяльності органів студентського самоврядування у вищих навчальних закладах і забезпечення обов'язкової участі студентів у прийнятті рішень на всіх рівнях в системі вищої освіти **наказую:**

1. Затвердити Примірне положення про студентське самоврядування у вищих навчальних закладах України, що додається.
2. Ректорам (директорам) вищих навчальних закладів I - IV рівнів акредитації, незалежно від форм власності і підпорядкування, забезпечити створення і функціонування органів студентського самоврядування відповідно до цього Положення.
3. Департаменту вищої освіти (Болюбаш Я. Я.):
 - 3.1 довести цей наказ до відома вищих навчальних закладів I - IV рівнів акредитації, незалежно від форм власності і підпорядкування, і сприяти створенню та підтримці діяльності органів студентського самоврядування;
 - 3.2 у двомісячний термін унести пропозиції щодо приведення у відповідність з ним інших нормативно-правових актів Міністерства освіти і науки України.
4. Скасувати наказ Міністерства освіти і науки від 03.04.2001 N 166 "Про затвердження Положення про студентське самоврядування у вищих навчальних закладах".
5. Контроль за виконанням наказу покласти на заступника міністра освіти і науки України В. Д. Шинкарука.

Міністр

С. М. Ніколаєнко

ЗАТВЕРДЖЕНО

наказом Міністерства освіти і науки України

від 15 листопада 2007 р. N 1010

ПРИМІРНЕ ПОЛОЖЕННЯ про студентське самоврядування у вищих навчальних закладах України

Загальні положення

1. Це Положення регламентує порядок створення і функціонування студентського самоврядування у вищих навчальних закладах України.
2. Студентське самоврядування у вищому навчальному закладі є гарантованим державою правом студентів, курсантів, екстернів, асистентів-стажистів, інтернів, клінічних ординаторів (далі - Студенти) самостійно або через представницькі органи вирішувати питання, віднесені до їх повноважень.
3. У студентському самоврядуванні беруть участь Студенти, які навчаються у вищому навчальному закладі за всіма формами навчання. Кожен Студент має право обирати й бути обраним до органів студентського самоврядування.
4. Органи студентського самоврядування створюються на добровільних виборних засадах за ініціативою Студентів і є складовою громадського самоврядування вищого навчального закладу.
5. У своїй діяльності органи студентського самоврядування керуються законодавством України, рішеннями спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади в галузі освіти та науки, відповідного центрального органу виконавчої влади, який має у підпорядкуванні вищий навчальний заклад, Статутом вищого навчального закладу і Положенням про студентське самоврядування в конкретному вищому навчальному закладі.
6. Перелік повноважень органів студентського самоврядування визначається Положенням про студентське самоврядування у вищому навчальному закладі (далі - Положення) й узгоджується з керівництвом вищого навчального закладу.
7. У своїй діяльності органи студентського самоврядування не дублюють роботу первинної профспілкової організації студентів, а співпрацюють з нею.
8. Органи студентського самоврядування можуть співпрацювати з органами студентського самоврядування інших навчальних закладів та молодіжними організаціями, діяльність яких не має політичного або релігійного характеру.
9. Органи студентського самоврядування є вільними від втручання політичних партій та рухів, громадських і релігійних організацій.
10. Керівництво вищого навчального закладу зобов'язане створювати умови для забезпечення діяльності та розвитку студентського самоврядування.
11. Відповідно до Закону України "Про вищу освіту" представники студентського самоврядування та первинних профспілкових організацій студентів мають право брати участь у роботі колегіальних органів вищого навчального закладу та його структурних підрозділів.

Мета і завдання органів студентського самоврядування

12. Метою студентського самоврядування є створення умов для самореалізації особистості Студентів і формування у них організаторських навичок, лідерських якостей, відповідальності за результат своєї праці тощо.

Діяльність органів студентського самоврядування спрямована на удосконалення навчального процесу, підвищення його якості, забезпечення виховання духовності та культури Студентів, зростання у студентській молоді соціальної активності.

13. Основні завдання органів студентського самоврядування:

- захист прав та інтересів Студентів;
- забезпечення виконання Студентами своїх обов'язків;
- сприяння навчальній, науковій та творчій діяльності Студентів;
- сприяння поліпшенню умов проживання й відпочинку Студентів;
- сприяння створенню різноманітних студентських гуртків, товариств, об'єднань, клубів за інтересами та координація їх діяльності;
- співробітництво з органами студентського самоврядування інших вищих навчальних закладів;
- сприяння працевлаштуванню випускників вищих навчальних закладів та залученню Студентів до вторинної зайнятості у вільний від навчання час;
- забезпечення участі у вирішенні питань міжнародного обміну Студентами.

Структура й організація роботи органів студентського самоврядування

14. Студентське самоврядування здійснюється на рівні вищого навчального закладу, його структурних підрозділів (факультету (інституту), відділення), курсу, академічної групи, груп за спеціальностями, гуртожитку, студентського містечка з урахуванням типу та специфіки діяльності вищого навчального закладу.

На всіх рівнях органи студентського самоврядування є виборними. Їх формування (таємним чи відкритим голосуванням) та термін повноважень визначаються Положенням про студентське самоврядування у відповідному вищому навчальному закладі.

Первинна структурна одиниця студентського самоврядування створюється на рівні академічної групи.

15. Вищим органом студентського самоврядування є загальні збори або конференція студентів вищого навчального закладу, які:

- ухвалюють Положення про студентське самоврядування у вищому навчальному закладі, в якому визначається структура, повноваження та порядок обрання виконавчих органів студентського самоврядування, порядок звітності та інформування Студентів про поточну діяльність органів студентського самоврядування;
- формують і затверджують склад виконавчого органу студентського самоврядування та обирають його голову (заступників), визначають термін їх повноважень; виконавчий орган студентського самоврядування є колегіальним на засадах рівного представництва від усіх органів студентського самоврядування нижчих рівнів;

Додатки ● ● ● ● ● ● ● ● ● ● ● ● ● ● ● ●

- спільно з первинною профспілковою організацією студентів визначають порядок обрання представників із складу Студентів до вищого колегіального органу громадського самоврядування, вченої ради вищого навчального закладу та їхніх структурних підрозділів (загальних зборів або конференції вищого навчального закладу);

- не менше одного разу на рік заслуховують звіти органів студентського самоврядування і виносять ухвалу щодо їхньої діяльності;

- розглядають найважливіші питання життєдіяльності Студентів, окреслені основними завданнями органів студентського самоврядування.

Позачергова конференція (загальні збори) скликається на вимогу 10 відсотків Студентів вищого навчального закладу або в інших випадках, якщо це передбачено Положенням про студентське самоврядування у вищому навчальному закладі.

16. Голова виконавчого органу студентського самоврядування відповідного рівня:

- організовує роботу й несе відповідальність за ефективність діяльності виконавчого органу студентського самоврядування;

- представляє інтереси студентської громади;

- може брати участь у роботі інших колегіальних, робочих органів та комісій вищого навчального закладу;

- делегує свої повноваження заступнику;

- забезпечує організацію проведення загальних зборів або конференції Студентів;

- ініціює проведення позачергових загальних зборів або конференції;

- має право отримувати необхідну інформацію від адміністрації та органів студентського самоврядування для здійснення своєї діяльності;

- має інші права й обов'язки, передбачені Положенням про студентське самоврядування у вищому навчальному закладі.

17. Секретар виконавчого органу студентського самоврядування веде протоколи засідань, веде облік виконання рішень, відповідає за документообіг.

18. Голова та секретар виконавчого органу студентського самоврядування відповідають за збереження документації органу студентського самоврядування.

19. При виконавчому органі студентського самоврядування можуть створюватися сектори (комісії) відповідно до напрямку роботи.

20. Засідання виконавчого органу студентського самоврядування проводяться не менше одного разу на місяць і вважаються чинними, якщо на них присутні не менше двох третин від числа обраних до їхнього складу членів. Виконавчий орган приймає рішення простою більшістю голосів.

21. Засідання виконавчого органу студентського самоврядування веде голова або, за його дорученням, заступник. Хід засідання фіксується протоколом, який підписується головою (заступником) та секретарем.

22. Органи студентського самоврядування всіх рівнів підконтрольні та підзвітні загальним зборам або конференціям відповідних рівнів. У своїй діяльності органи студентського самоврядування керуються законодавством, рішеннями спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у

галузі освіти і науки та відповідного центрального органу виконавчої влади, в підпорядкуванні якого знаходиться вищий навчальний заклад, статутом вищого навчального закладу.

23. Рішення органів студентського самоврядування в межах своїх повноважень доводяться до відома адміністрації відповідного рівня.

24. Між органами студентського самоврядування, первинною профспівковою організацією студентів та керівництвом вищого навчального закладу може укладатись угода про співробітництво.

Права й обов'язки органів студентського самоврядування

25. Органи студентського самоврядування мають право:

- отримувати від адміністрації консультативну підтримку та інформацію, необхідну для виконання своїх завдань;
- звертатися з пропозиціями, заявами, клопотаннями до адміністрації відповідного рівня та органів студентського самоврядування всіх рівнів стосовно питань, що належать до кола повноважень цього органу, та отримувати відповіді щодо порушених питань;
- вести конструктивний діалог з адміністрацією вищого навчального закладу щодо дій посадових осіб, керівників структурних підрозділів, органів студентського самоврядування, якщо вони порушують права Студентів, подавати скарги на їх дії відповідно до Закону України "Про звернення громадян", вимагати реагування на скаргу згідно з чинним законодавством;
- делегувати представників до Всеукраїнської студентської ради при Міністерстві освіти і науки України.

26. Органи студентського самоврядування зобов'язані:

- забезпечувати дотримання прав та інтересів Студентів, сприяти виконанню Студентами своїх обов'язків;
- порушувати проблеми Студентів перед адміністрацією;
- звітувати перед студентською громадою відповідного рівня про свою діяльність;
- сприяти розвитку та вдосконаленню студентського самоврядування;
- координувати свою діяльність у вищому навчальному закладі з іншими студентськими об'єднаннями, осередками тощо;
- узгоджувати в установленому порядку зміни та доповнення до Положення про студентське самоврядування та інші питання, що потребують розгляду на засіданнях колегіальних та робочих органів вищого навчального закладу.

Права й обов'язки адміністрації вищого навчального закладу щодо взаємодії з органами студентського самоврядування

27. Адміністрація вищого навчального закладу має право:

- отримувати інформацію про діяльність органів студентського самоврядування (плани, звіти, копії протоколів засідань, інформацію про поточну діяльність тощо);

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про внесення змін до Закону України "Про вищу освіту" щодо питань студентського самоврядування

Верховна Рада України п о с т а н о в л я є:

1. Внести до Закону України "Про вищу освіту" (Відомості Верховної Ради України, 2002 р., № 20, ст. 134; 2007 р., № 7-8, ст. 66; 2008 р., №№ 5-8, ст. 78) такі зміни:

1) абзац одинадцятій частини другої статті 32 доповнити словами «за погодженням з органами студентського самоврядування»;

2) у статті 34:

абзаци тринадцятий і чотирнадцятий частини першої викласти в такій редакції:

«Вчену раду вищого навчального закладу очолює її голова - керівник вищого навчального закладу. До складу Вченої ради вищого навчального закладу входять за посадами заступники керівника вищого навчального закладу, декани (начальники) факультетів, директори (начальники) інститутів, учений секретар, директор (завідувач) бібліотеки, головний бухгалтер, керівники органів самоврядування вищого навчального закладу, а також виборні представники, які представляють науково-педагогічних працівників і обираються з числа завідувачів (начальників) кафедр, професорів, докторів наук; виборні представники, які представляють інших працівників вищого навчального закладу і які працюють у ньому на постійній основі, керівники органів студентського самоврядування вищого навчального закладу відповідно до квот, визначених у статуті вищого навчального закладу. При цьому не менше як 75 відсотків загальної чисельності її складу мають становити науково-педагогічні працівники вищого навчального закладу і не менше як 10 відсотків – виборні представники осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі.

Виборні представники обираються вищим колегіальним органом громадського самоврядування вищого навчального закладу за поданням структурних підрозділів, в яких вони працюють, а виборні представники осіб, які навчаються, - вищим органом студентського самоврядування вищого навчального закладу;

абзаци другий і третій частини другої викласти в такій редакції:

«Вчену раду факультету очолює її голова – декан (начальник) факультету. До складу Вченої ради факультету входять за посадами заступники декана (начальника), завідувачі (начальники) кафедр, керівники органів самоврядування факультету, керівники органів студентського самоврядування факультету, а також виборні представники, які представляють науково-педагогічних працівників і обираються з числа професорів, докторів наук, виборні представники, які представляють інших працівників факультету і працюють у ньому на постійній основі, виборні представники осіб, які навчаються, відповідно до квот, визначених у статуті вищого навчального закладу. При цьому не менш як 75 відсотків загальної чисельності складу Вченої ради факультету мають становити науково-педагогічні працівники факультету і не менш як 10 відсотків – виборні представники осіб, які навчаються.

Виборні представники обираються органом громадського самоврядування факультету за поданням структурних підрозділів, в яких вони працюють, а виборні представники осіб, які навчаються, - вищим органом студентського самоврядування факультету»;

3) у статті 37:

у частині першій:

абзац перший доповнити словами «включаючи виборних представників осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі»;

абзаци третій і шістнадцятий викласти в такій редакції:

«У вищому колегіальному органі громадського самоврядування повинні бути представлені всі категорії працівників вищого навчального закладу, представники осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі. При цьому не менше ніж 75 відсотків загальної чисельності делегатів (членів)

виборного органу повинні становити науково-педагогічні працівники вищого навчального закладу, які працюють у цьому вищому навчальному закладі на постійній основі і не менше як 10 відсотків – виборні представники осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі»;

«В органі громадського самоврядування факультету повинні бути представлені всі категорії працівників факультету та виборні представники осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі. При цьому не менш як 75 відсотків загальної чисельності делегатів (членів) виборного органу повинні становити науково-педагогічні працівники факультету і не менш як 10 відсотків – виборні представники осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі»;

абзац чотирнадцятий доповнити словами «включаючи виборних представників осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі»;

у частині другій:

абзац перший доповнити словами «включаючи виборних представників осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі»;

після абзацу першого доповнити новим абзацом такого змісту:

«У вищому колегіальному органі громадського самоврядування вищого навчального закладу першого або другого рівня акредитації повинні бути представлені всі категорії працівників вищого навчального закладу та представники осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі. При цьому не менш як 75 відсотків загальної чисельності делегатів (членів) виборного органу повинні становити педагогічні працівники вищого навчального закладу, які працюють у цьому вищому навчальному закладі на постійній основі і не менш як 10 відсотків – виборні представники осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі».

У зв'язку з цим абзаци другий - дванадцятий вважати відповідно абзацами третім – тринадцятим;

4) текст статті 38 викласти в такій редакції:

“1. У вищих навчальних закладах та їхніх структурних підрозділах діє студентське самоврядування, яке є невід’ємною частиною громадського самоврядування відповідних навчальних закладів.

У студентському самоврядуванні беруть участь особи, які навчаються у вищому навчальному закладі. Усі особи, які навчаються у вищому навчальному закладі, мають рівне право на участь у студентському самоврядуванні.

Студентське самоврядування забезпечує захист прав та інтересів осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі, та їхню участь в управлінні вищим навчальним закладом.

Студентське самоврядування здійснюється особами, які навчаються у вищому навчальному закладі, безпосередньо та через органи студентського самоврядування, що обираються шляхом таємного голосування.

2. У своїй діяльності органи студентського самоврядування керуються законодавством, рішеннями спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі освіти і науки та відповідного центрального органу виконавчої влади, в підпорядкуванні якого знаходиться вищий навчальний заклад, статутом вищого навчального закладу.

3. Органи студентського самоврядування:

приймають акти, що регламентують їхню організацію та діяльність;

проводять організаційні, наукові, культурно-масові, спортивні, оздоровчі та інші заходи;

сприяють працевлаштуванню осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі;

розпоряджаються коштами та іншим майном, які знаходяться на їхньому балансі та банківських рахунках;

виконують інші функції.

За погодженням з органом студентського самоврядування у вищому навчальному закладі приймається рішення про:

відрахування осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі, та їх поновлення на навчання ;

переведення студента, курсанта, аспіранта, які навчаються у вищому навчальному закладі, за державним замовленням, на навчання за контрактом за рахунок коштів фізичних та юридичних осіб;

переведення осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі за контрактом за рахунок коштів фізичних та юридичних осіб на навчання за державним замовленням;

призначення заступника декана, проректора, які відповідають за роботу зі студентами;

поселення осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі, в гуртожиток і виселення з гуртожитку;

затвердження рішень з питань студентських містечок та гуртожитків для проживання осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі.

4. Студентське самоврядування здійснюється на рівні студентської групи, факультету, гуртожитку, вищого навчального закладу. Залежно від контингенту студентів, типу та специфіки вищого навчального закладу студентське самоврядування може здійснюватися на рівні курсу, спеціальності, студентського містечка, структурних підрозділів вищого навчального закладу.

5. Вищим органом студентського самоврядування є загальні збори (конференція) осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі та які:

ухвалюють Положення про студентське самоврядування;

обирають виконавчі органи студентського самоврядування та заслуховують їх звіти;

визначають структуру, повноваження та порядок обрання виконавчих органів студентського самоврядування.

6. Керівник вищого навчального закладу має всебічно сприяти створенню належних умов для діяльності органів студентського самоврядування (надання приміщення, меблів, оргтехніки, забезпечення телефонним зв'язком, постійним доступом до мережі Інтернет, відведення місць для встановлення інформаційних стендів тощо).

Фінансовою основою студентського самоврядування є кошти, визначені Вченою радою вищого навчального закладу у розмірі не менше 0,5 (половини одного) відсотка коштів спеціального фонду відповідного вищого навчального закладу.

Кошти органів студентського самоврядування спрямовуються на виконання їх завдань і повноважень. Не менше ніж 30% коштів мають витратитися на підтримку наукової діяльності осіб, які навчаються у відповідному вищому навчальному закладі.

7. Органи студентського самоврядування можуть мати різноманітні форми (сенат, парламент, старостат, студентська навчальна (наукова) частина, студентські деканати, ради тощо);

5) частину першу статті 54 після абзацу десятого доповнити новим абзацом такого змісту:

“участь у діяльності органів громадського самоврядування вищого навчального закладу та факультетів, Вченої ради вищого навчального закладу та факультетів, органів студентського самоврядування”.

У зв'язку з цим абзаци одинадцятий – шістнадцятий вважати відповідно абзацами дванадцятим – сімнадцятим.

2. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.

Додатки ● ● ● ● ● ● ● ● ● ● ● ● ● ● ● ●

Частина Г. Додаткова інформація (не впливатиме на результати відбору)			
Чи брали Ви участь у подібних програмах в минулому? Якщо так, перелічіть, будь ласка.			
Рік, тривалість	Місце проведення	Організатори	Назва програми

Особливі потреби

Чи потрібне Вам окреме харчування (дієта)? Так Ні

Чи потребуєте Ви допомоги під час пересування? Так Ні

Якщо так, уточніть, будь ласка

Засвідчую свою готовність брати участь у всіх заняттях тренінгу "Ми це можемо: права людини та механізми їх захисту"	
ПІБ кандидата	Дата

Заповнену заявку необхідно надіслати не пізніше **10 січня 2010 року**
на адресу електронної пошти:
resonancef@gmail.com

Про результати розгляду заявок кожного кандидата буде повідомлено письмово до 12 січня 2010 року. Проведення підготовчого семінару у Львові попередньо заплановано на 29 січня – 1 лютого 2010 року.

Centre international
d'éducation aux droits humains
International Centre for
Human Rights Education

**Всеукраїнська молодіжна громадська організація "Дебатна Академія"
Регіональний благодійний фонд "Резонанс"**

за фінансової підтримки Уряду Канади, наданої через Канадську агенцію із міжнародного розвитку (CIDA) в рамках угоди про підтримку з Equitas – Міжнародним центром освіти з прав людини".

Попереднє завдання до тренінгу

"Ми це можемо: права людини та механізми їх захисту"

Просимо надіслати **до 22 січня 2010 року**
на адресу електронної пошти: resonancef@gmail.com

Частина А. Інформація про учасника тренінгу	
ПІБ:	Дата народження:
Місце навчання: Спеціальність:	
Належність до органу студентського самоврядування: Ваш статус в цьому ОСС: Належність до органу громадянської організації: Ваш статус в НГО:	
Контактна адреса:	Місто _____ вул. _____ буд. № _____ кв.
Мобільний телефон:	
e-mail:	
Частина Б. Основні стандарти прав людини	
<i>Визначте Ваш рівень ознайомлення із перерахованими нижче документами за п'ятибальною шкалою, де: 1 – не маю жодного уявлення, 2 – маю обмежене уявлення, 3 – частково ознайомлений(а), 4 – добре ознайомлений(а), 5 – постійно працюю з цими документами.</i>	
Загальна декларація прав людини 1948р.	1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐
Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1976р.	1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐
Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1976р.	1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐
Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950р.	1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐
Конституція України	1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐
Статут Вашого вищого навчального закладу	1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐
Примірне положення про студентське самоврядування у вищих навчальних закладах України 2007р.	1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐

Centre international
d'éducation aux droits humains
International Centre for
Human Rights Education

**Всеукраїнська молодіжна громадська організація "Дебатна Академія"
Регіональний благодійний фонд "Резонанс"**

за фінансової підтримки Уряду Канади, наданої через Канадську агенцію із міжнародного розвитку (CIDA) в рамках угоди про підтримку з Equitas – Міжнародним центром освіти з прав людини".

Оціночна анкета тренінгу

"Ми це можемо: права людини та механізми їх захисту"

Заповнюється анонімно. За бажанням можете вказати ваші ініціали.

Оргкомітет дякує усім учасникам тренінгу "Ми це можемо: права людини та механізми їх захисту" за вагомий внесок в організацію та його проведення!

З радістю повідомляємо, що з огляду на позитивні результати ми сподіваємося на продовження аналогічних проектів. Але для того, щоб зробити їх кращими, нам потрібні ваша допомога та ваші поради.

Тому просимо Вас якнайбільш повно та відверто заповнити цю анкету. Оцінки виставляються по п'ятибальній шкалі, де 1 – дуже погано, 2 – погано, 3 – задовільно, 4 – добре, 5 – відмінно. Просимо по-можливості прокоментувати свою думку.

Частина А. Організація Тренінгу						Коментарі
Місце проведення	1	2	3	4	5	
Умови проживання	1	2	3	4	5	
Умови харчування	1	2	3	4	5	
Умови навчання	1	2	3	4	5	
Умови відпочинку	1	2	3	4	5	
Культурна програма	1	2	3	4	5	
Робота Оргкомітету	1	2	3	4	5	
Загальна оцінка Школи	1	2	3	4	5	

Equitas – International Centre for Human Rights Education

Equitas, a global leader in human rights education, was established in 1967 as a non-profit, non-governmental organization by a group of leading Canadian scholars, jurists, and human rights advocates. Equitas has been working over the last forty years to advance democracy, human development, peace, and social justice through human rights education programs, in Canada and throughout the world.

Equitas has assisted civil society organizations and government institutions to participate effectively in human rights debates, to challenge discriminatory attitudes and practices, and to advance important policy and legislative reforms aimed at enhancing human rights protection and fulfillment.

Equitas believes that human rights education offers an alternative to conflict and repression. By promoting inclusion, acceptance, understanding and mutual respect, our programs make a vital contribution to peace and sustainable development.

Equitas's human rights education and training programs have focused on:

- Skills-building for human rights educators, advocates and monitors
- Human rights in schools
- Women's human rights
- Children's rights
- Migrant workers' rights
- Minority rights
- Economic, social and cultural rights
- Multiculturalism, inclusion, and peaceful conflict resolution for children and youth
- Creation and strengthening of independent national human rights institutions

Partnership is crucial to the success of all Equitas's activities. Partners include international, regional and national level non-governmental organizations (NGOs) and public officials in Africa, Asia, Central and Eastern Europe, and Central Asia, as well as the United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights (UN-OHCHR), the Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE) and members of the international donor community.

2/2 Dekart str., Lviv 79016 м. Львів вул. Декарта, 2/2
 тел./tel.: +38 032 233 57 12 факс/fax: +38 032 233 57 12 e-mail: resonancef@gmail.com
 код ЄДРПОУ 26413277 р/р 26002053805017 в ЗГРУ ПриватБанк МФО 325321

Регіональний благодійний фонд „Резонанс” заснований у вересні 2003 року як неприбуткова організація. До складу організації увійшли молоді, проте досвідчені лідери громадського руху Львівщини.

Завданням діяльності Фонду є захист прав людини, пропаганда цінностей демократичного суспільства, шляхів і методів їх становлення в Україні.

Напрямки роботи організації:

- просвітницька та інформаційна діяльність, спрямована на промування дотримання прав людини в Україні, розвиток громадянського суспільства, європейську інтеграцію.
- практичні дії на захист прав людини
- проведення регіональних та всеукраїнських моніторингів дотримання прав людини
- аналіз чинного законодавства України на предмет його відповідності міжнародним стандартам; розробка рекомендації із вдосконалення внутрішнього законодавства;
- дослідження української судової практики з питань дотримання прав людини;

Члени організації мають значний досвід роботи в неурядових організаціях, зокрема, в частині аналізу законодавства та розробки нормативно-правових актів, експертної оцінки програм, проведення моніторингів дотримання прав людини, досвід співробітництва з представниками органів влади та громадськістю. Серед учасників Фонду – випускники Школи прав людини та Вищого міжнародного курсу Гельсінської Фундації з Прав Людини (Варшава), Міжнародної тренінгової програми з прав людини центру Equitas, інших міжнародних просвітницьких програм.

Фонд „Резонанс” тісно співпрацює з громадськими правозахисними організаціями в Україні та за кордоном.